

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
GÖZDE ADIGÜZEL

DANIŞMAN
PROF. DR. ADNAN DİLER

OCAK 2013

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
GÖZDE ADIGÜZEL

DANIŞMAN
PROF. DR. ADNAN DİLER

OCAK 2013

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARI

Gözde ADIGÜZEL

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 06.02.2013
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 18.01.2013

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Adnan DİLER
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Abuzer KIZIL

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Ocak 2013
MUĞLA

TUTANAK

T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 03/01/2013 tarih ve 578/8. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi ...GÖNDE ADIGÖZEL.....'ın "Karia Bölgesi Buluntusu Athen^{yonluları}" adlı tezini incelemiş ve aday ..18/01/2013 tarihinde saat 13:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...kabul..... olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Üye

Prof. Dr. Adnan DİLER

Üye

Doç. Dr. Bilal SÖBÜT

Üye

Yrd. Doç. Dr. Abur KIZIL

YEMİN

Yükseklisans tezi olarak sunduğum “Karia Bölgesi Buluntusu Athena Yontuları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06.10.2013

ADI SOYADI

Gözde ADIGÜZEL

İMZASI

ÖNSÖZ

Heykel sanatı, Arkeoloji biliminin ana dallarından biri olup, serbest bir formun meydana getirilmesi gibi basit bir tanımla açıklanamamakla birlikte insanın zihninde oluşturduğu bir düşüncenin sanatla harmanlanarak yorumlanmasıdır. Yontuyu oluşturan malzeme; estetiği, ruhu, dönemin siyasal, sanatsal, dini özelliklerini içinde barındırır ve geçmişi günümüze taşır. Heykeltıraş için kullanılan teknik ya da malzemenin önemi olmazken odaklanılan nokta oluşturulan yontunun arzu edilen duyguları ya da düşünceleri yansıtmaları olmalıdır. Arkeoloji biliminin üzerinde çalıştığı eski çağ kültürleri ve inançları ile ilgili önemli ipuçları ve bilgileri heykeltıraşlık sanatından edinmekteyiz.

“Karia Bölgesi Buluntusu Athena Yontuları” başlığı altında hazırlamaya çalıştığım Yüksek Lisans tezimde değerli bilgileri ve önerileri ile her türlü yardımı esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Adnan DİLER’e gösterdiği sabır ve anlayışı için teşekkürlerimi bir borç bilirim. Tezde değerlendirilen malzemeleri çalışma imkanı veren değerli hocalarım Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT ve Yrd. Doç. Dr. Abuzer KIZIL’a çok teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Adnan DİLER başkanlığında bir ekip tarafından yürütülen Pedasa Kazıları’nda, Athena Kutsal Alanı çalışmalarını titizlikle gerçekleştiren ve tez yazım sürecimde yardımını esirgemeyen sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Hülya BULUT’a; her aşamada desteklerini gördüğüm Arş. Gör. Çiçek ATAY, Arş. Gör. Bilge YILMAZ, Arş. Gör. Asil YAMAN, Sanat Tarihçi Hidaye BAL ve M.A. Arkeolog Melike ELMAS’a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca; tezimin içeriği ile bağlantılı olarak Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Milas Müzesi ve Muğla Müzesi çalışanlarına teşekkür ederim. Çalışmalarım süresince benden maddi – manevi desteklerini eksik etmeyen, bugünlere gelmemde her daim yanımda olan sevgili babam Muharrem ADIGÜZEL ve annem Nurcan ADIGÜZEL ile anneannem Necla GÜNDOĞDU ve dedem Şerif GÜNDOĞDU’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ADIGÜZEL

Adı : BÖZDE

Kayıt No: 459560

TEZİN ADI

Türkçe : KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARI

Y. Dil : THE SCULPTURES OF ATHENA FOUND IN CARIA REGION

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : T.C. Muğla Sıtkı Kaşman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 06.02.2013

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : DİLER, ADNAN

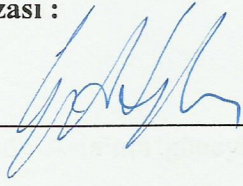
Ünvanı : PROF. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe	TEZİN SAYFA SAYISI: 46
TEZİN KONUSU (KONULARI) :	
1. Karia Bölgesi Athena Yontuları 2. 3.	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:	
1. Karia Bölgesi 2. Athena 3. Heykel 4. Pedasa 5. Stratonikeia 6. Euromos 7. Tralleis	
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.	
1. İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.	
1. Caria Region 2. Athena 3. Sculpture 4. Pedasa 5. Stratonikeia 6. Euromos 7. Tralleis	
1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	X
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	O
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	O

Yazarın İmzası :

Tarih : 06/..02/2013

ÖZET

Küçük Asia'nın güneybatısında yer alan Karia Bölgesi 18.yy'dan itibaren araştırmacıların ve gezginlerin dikkatini çekmiş; araştırmalar, 18. yüzyılda R. Chandler tarafından Halikarnassos şehrinde başlatılmıştır. Bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Çalışmada incelenen dört adet eser, Karia Bölgesi yerleşimlerinden Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis'ten farklı yıllarda ele geçen Athena heykel ve heykelciklerinden oluşmaktadır. Her bir eser, stilistik açıdan değerlendirmeye alınmış ve benzer örneklerle karşılaştırılarak bir tarihleme yoluna gidilmiştir. Buna göre; Pedasa Athenası dönem özelliklerini yansıtmakla birlikte, benzer olan birçok eser ile anolojisi yapılmış ve sonucunda Hellenistik Dönem içerisinde değerlendirmeye alınmıştır. Stratonikeia ve Euromos'ta bulunan Athena heykel ve heykelciğı için ise erken etkiler de göz önünde bulundurularak tarihlemeleri Roma Dönemi kapsamında önerilmiştir. Tralleis Athena başı ise portresel özellikleri dikkate alınarak yorumlanmış ve M.Ö. 1. yy tarih önerisi ile sonuçlandırılmıştır.

Ele alınan eserler ve karşılaştırmada değerlendirilen benzer örnekler Athena yontularının farklı tiplerini görmemizi sağlamış, aynı zamanda hem Karia Bölgesi plastiğı hem de dönemsel olarak heykel sanatındaki gelişmeler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karia Bölgesi, Athena, Heykel, Pedasa, Stratonikeia, Euromos, Tralleis.

SUMMARY

The Caria Region which is located in southwestern Asia Minor attracted the attention of the researchers and explorers in 18th century. The Carian research begun in 18th century by R. Chandler in Halicarnassus and continue today.

Four sculptures examined in this study are Athena statues and statuettes recovered from Pedasa, Tralleis, Euromos and Stratonicea in different years. Each work had been evaluated stilisticaly and dated by comparing with similar examples. According to this, the Athena from Pedasa which reflects its period's features, had been compared with many similar works and as a result, had been dated to Hellenistic Period. For the statue and statuette from Stratonicea and Euromos, a date from Roman Era is proposed, by taking also into account the earlier effects. The date proposal for the Athena head from Tralleis had been concluded as 1st. Century of B.C. taking into consideration the portrayal features.

Through the works studied in this thesis and the similar examples evaluated for the analogy, we could see the different sculptural types of Athena, and at the same time we examined the development in the sculpting in Caria through the periods.

Key Words: Caria Region, Athena, Sculpture, Pedasa, Stratonikeia, Euromos, Tralleis.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KAYNAKÇA VE KISALTMALAR.....	ii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: KARIA BÖLGESİ VE ARAŞTIRMALAR.....	3
BÖLÜM II: KARIA BÖLGESİ HEYKELTIRAŞLIK FAALİYETLERİ.....	6
BÖLÜM III: ATHENA.....	11
BÖLÜM IV: KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARI.....	15
IV. I <i>Pedasa Athena Heykelciği</i>	15
IV. II <i>Stratonikeia Athena Heykeli</i>	16
IV. III <i>Euromos Athena Heykelciği</i>	18
IV. IV <i>Tralleis'ten Kolosal Athena Başı</i>	19
BÖLÜM V: KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ VE TARİHLENDİRME.....	37
SONUÇ.....	46
LEVHA LİSTESİ.....	49
LEVHALAR.....	52

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Antik Eserler Listesi

Metinde kullanılan Antik Eserler “Der Neue Pauly (NP)” ye göre kısaltılmıştır.

Herodotos	Herodotos, Herodot Tarihi, (Çev. M. Ökmen), İstanbul, 1991.
Hesiodos	Hesiodos, Hesiodos Eseri ve Kaynakları, (Çev. Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat), Ankara, 1991.
Pausanias	Pausanias. Pausanias, Description of Greece with an English translation by W.H.S.Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 vol.Cambridge,MA, Harvard University Pres ; London , 1918.
Plinius	Plinius, Naturalis Historia, (Çev. H.R.Rackham), London 1958.
Thukydides	Thukydides, The Peloponnesian War, London , ed and trans . J.M. Dent; New York, E.P. Dutton, 1910.

Vitruvius

Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, İstanbul,
1998.

Modern Kaynakça

- Akarca 1954 A., Akarca, Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, İstanbul, 1954.
- Akarca 1987 A., Akarca, Şehir ve Savunması: Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, TTK, Ankara, 1987.
- Akurgal 2007 E., Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 2007.
- Baran 2010 A., Baran, Hekatomnidler Öncesinde Karia Mimarisi, Ankara, 2010.
- Baydur 1998 N., Baydur, Roma Sikkeleri, İstanbul, 1998.
- Bean 1987 G., E., Bean, Karia, (Çev. Burak Akgüç), İstanbul, 1987.
- Bean 2000 G., E., Bean, Eskiçağda Menderes'in Ötesi, İstanbul, 2000.
- Bieber 1961 M., Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age, Newyork, 1967.
- Blinkenberg – Kinch 1960 C., Blinkenberg, K.,F., Kinch, Lindos Fouilles et Recherches 1902 – 1914, Berlin - Copenhague, 1960.
- Boardman 2005 J., Boardman, Yunan Heykeli Klasik Dönem, (Çev. Gürkan Ergin), İstanbul, 2005.

- Bonnard 2004 A., Bonnard, Antik Yunan Uygarlığı I: İlyada'dan Parthenon'a, (Çev. K. Kurtgözü), İstanbul, 2004.
- Boysal 1990 Y., Boysal, "Stratonikeia Kazısı 1979 Sonuçları", 2. *KST* Ankara, s.127 – 131.
- Boysal 1993 Y., Boysal, "Stratonikeia 1992 Yılı Kazısı" *15. KST*, 2. Cilt, Ankara, 1993, s.121 - 123.
- Bruns, Özgan 1987 C., Bruns, Özgan, "Lykische Reliefs des 5. und 4. Jahrhunderts", *V. Chr.*, Tübingen, 1987.
- Can 1994 Ş., Can, Klasik Yunan Mitolojisi, İstanbul, 1994.
- Carpenter 2002 T., H., Carpenter, Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji, (Çev. B. M. Ünlüoğlu), İstanbul ,2002.
- Charbonneaux 1946 J., Charbonneaux, *La Sculpture Grecque Classique*, Paris, 1946.
- Coulson, Palagia 1998 W., Coulson, O., Palagia , *Regional Schools in Hellenistic Sculpture*, Oxford, 1998.
- Cömert 2006 B., Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara, 2006.
- Çakmakçı 2006 C., Çakmakçı, Karia ve İonia Bölgesi Pers Çağı Heykeltıraşlık Eserleri, Selçuk Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 2006.

Çimen 2004

L., Çimen, “Halikarnassos Yarımadası Şehir Surları” , Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla, 2004.

Diler 2006

A., Diler, “Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kedreai (Sedir Adası), Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüze Araştırmaları 2004-2005”, *AST XXIV*, II, Çanakkale, 2006, 479-501.

Diler 2009

A., Diler, “Tombs and Burials in Damlıboğaz (Hydai) and Pedasa Preliminary Report in the Light of Surface Investigations and Excavations”, *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin*, ed. Frank Rumscheid, 359-377, Bonn, 2009.

Diler, Bulut, Özer 2009

A., Diler, H., Bulut, B., Özer, “Pedasa Kazı ve Araştırmaları 2007/2008”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, 28, İstanbul, 2009, 29-31.

Diler et. al. 2011

A., Diler, Ö.,D., Çakmaklı- Baran, B., Kleine-Özen, İ., Mittag, A., Wienkemeier, H., Bulut, A., Baran, B., Özer, Ş., Gümüş, N., R., Aysel,

- S., Küçük, “Pedasa 2008/2009”, *KST XXXII*, İstanbul, 2010.
- Doğer 2009 E., Doğer, Roma Heykeltıraşlığı, İzmir, 2009.
- Erhat 2011 A., Erhat, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul, 2011.
- Eule 2001 J., C., Eule, Hellenistische Bürgerinnen Aus Kleinasien, Weibliche Gewandstatuen in Ihrem Antiken Kontext, İstanbul, 2001.
- Fazlıoğlu 2001 İ., Fazlıoğlu, Eski Çağda Dokuma, İstanbul, 2001.
- Goodlett 1991 V., C., Goodlett “Rhodian Sculpture Workshops”, *AJA*, Vol. 95, 1991, s.669 - 681.
- Graves 2004 R., Graves, Yunan Mitleri, (Çev. Uğur Akpur), İstanbul, 2004.
- Grimal 1997 P., Grimal, Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma, (Çev. S. Tamgüç), İstanbul, 1997.
- Gualandi 1976 [1979] G., Gualandi, “Sculpture di Rodi”, *ASAtene*, n.s 38, 1976 [1979].
- Harris 1991 Harris, R., “Inanna-Ishtar as Paradox and a Coincidence of Opposites”, *History of Religions*, Vol. 30, 1991, 261-278.

- Head Barclay 1901 V., Head, Barclay British Museum Catalogues of Greek Coins. Lydia, (B.V. Head), London, 1901.
- Hornblower 1982 S., Hornblower, Mausolus, Oxford, 1982.
- Hornblower 1994 S., Hornblower, "Persia", Vol. VI, *CAH.*, s.209 - 233.
- Işık 2012 F., Işık, "İlion Athena Ergane'si ve Pergamon Athena Nikephoros'u Işığında Anadolu Athenası Üzerine", *Uygarlık Anadolu'da Doğdu*, 327-337, İstanbul, 2012.
- İnan 1975 J., İnan, Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı, Ankara, 1975.
- Judeich 1887 W., Judeich, "Pedasa", *Ath. Mitt.*, 12, Athen, 1887, 331-392.
- Kausser 2008 R., M., Kausser, Hellenistic and Roman İdeal Sculpture, The Allure of the Classical, New York, 2008.
- Kızıl 2002 A., Kızıl, Uygarlıkların Başkenti Mylasa ve Çevresi, Milas, 2002.
- Kızıl 2011 Euromos Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları Raporu.
- Kleiner 1992 Kleiner, D., E., E., Roman Sculpture, Amerika, 1992.

- Küçükeren 2005 C., Küçükeren, Ege’de Bir Anadolu Uygarlığı “Karia”, İstanbul, 2005.
- Küçükeren 2007 C., Küçükeren, Ege’de Bir Anadolu Uygarlığı Karia, İstanbul, 2007.
- Laumonier 1958 A., Laumonier, Les Cultes Indigenes En Carie, Paris, 1958.
- Lawrence 1923 - 1925 A., W., Lawrence, “Rhodes and Hellenistic Sculpture” *BSA*, Vol. 26, 1923/1924 – 1924/1925, s.67-71.
- Legge 1903 H., E., Legge, A Short History of the Ancient Greek Sculptors, London, 1903.
- LIMC 1984 Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)/ II, 2, Aphrodisias – Athena, Zürich; München, 1984.
- Mach 2006 E., Mach, Greek Sculpture, New York, 2006.
- Merker 1973 G., S., Merker, “The Hellenistic Sculpture of Rhodes”, *Studies in Mediterranean Archaeology*, Vol XL, Göteborg, 1973.
- Ölmez 1996 F., Ölmez, “Tralleis’ten Üç Yeni Yazıt”, A.D. IV, 1996.

- Özgan 1982 R., Özgan, Yunan ve Roma Devri Tralleis Heykeltraşlığı, (Doçentlik Tezi), Konya, 1982.
- Özgan 1995 R., Özgan, Die Griechischen und Römischen Skulpturen aus Tralleis, Forschungstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms Universität Münster, Bonn, 1995.
- Özgan 1999 R., Özgan Die Sculpture Von Stratonikeia, Asia Minor Studien Band 32, Bonn, 1999.
- Paton, Myres 1896 W., R., Paton, J., L., Myres, "Karian Sites and Inscriptions", *JHS*, Vol. 16, 1896, 188-271.
- Rayet, Thomas 1997 O., Rayet, A., Thomas, Bir Karya Kenti Tralleis, (Çev. Osman Saçıkara), Aydın, 1997.
- Richter 1970 G., M., A., Richter, The Sculpture and Sculptors of the Greeks, The Metropolitan Museum of Art, London, 1970.
- Robert 1935 L., Robert, "Rapport Sommaire sur un Premier Voyage en Carie", *American Journal of Archaeology*, Vol. 39, No. 3 , Amerika, 1935, 331-340.

- Roscher 1965 W.,H., Roscher, “Ausfürliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie I”, *Hindesheim*, 1965, s.675 – 686.
- Sevin 2001 V., Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara, 2001.
- Sina 2002 A., Sina, *Karia Tanrıları ve Kültleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.
- Smith 2002 R.,R.,R., Smith, *Hellenistik Heykel*, (Çev. Aysin Yoltar Yıldırım), İstanbul, 2002.
- Söğüt 2009 B., Söğüt, “Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları”, *31 KST*, 4. Cilt, Denizli, 2009.
- Spivey 1996 N., Spivey, *Understanding Greek Sculpture Ancient Meanings, Modern Readings*, London, 1996.
- Stewart 1990 A., Stewart, *Grek Sculpture an Explanation, Volume II, Plates – London*, 1990.
- Strabon Strabon. *The Geography of Strabo*, ed. H.L. Jones, Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd, 1924.
- Şahin 2001 N., Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri*, İstanbul, 2001.

- Taşdöner 2008 K., Taşdöner Karia Kenti Halikarnassos: Hellenistik Dönem ve Öncesi Siyasal Tarihi, Adıyaman Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, Cilt I, Sayı I, 96-107.
- Tekin 2008 O., Tekin, Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İstanbul, 2008.
- Texier 2002 C., Texier, Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, (Çev. Ali Suat), Cilt II, Ankara, 2002.
- Thomson 2007 G., Thomson, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler, Tarih Öncesi Ege, (Çev. Celal Üster), İstanbul, 2007.
- Thomson 2007 G., Thomson, Tarih Öncesi Ege, (Çev. Celal Üster), İstanbul, 2007.
- Varinlioğlu 1990 E., Varinlioğlu, "1989 Stratonikeia Kazıları", *I2. KST*, 2. Cilt, 1990, s.219 - 224.
- Varinlioğlu 1992 E., Varinlioğlu, "Pedasa (?)", *AST X*, Ankara, 1992, 213-218.
- Waywell 1994 G., Waywell, Greek Architecture and Its Sculpture, 1994.

Metinde Kullanılan Kısaltmalar

Bkz.	Bakınız
Çiz.	Çizim
Fig.	Figür
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Lev.	Levha
Res.	Resim
Vd.	Ve devamı

GİRİŞ

Kökeni Prehistorik dönemlere kadar uzanan heykellere sanat eseri gözüyle bakmaktan ziyade, eseri bulunduğu yerde kendi konteksleri içinde değerlendirmek, onu tek başına bir sanat ürünü olarak görmemek ve hem ikonografik hem teknik hem de bölgesel açıdan bütün olarak değerlendirmek oldukça önemlidir. Bu yönden bakıldığında çok yönlü bir sanat anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu eserler bir yapının tarihlenmesine katkıda bulunmakla birlikte, yapının işlevini algılamayı ve tanımlanmasını da sağlar. Bu bağlamda Athena inancının yontu sanatına yansımaları incelenecektir.

Günümüzde Aydın ve Muğla illerinin büyük bir bölümü ile Denizli ilinin batı ucunu kapsayan Karia Bölgesi tezimizin coğrafi açıdan sınırlarını oluşturmakla birlikte, dönemselsel olarak herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir.

“Karia Bölgesi Buluntusu Athena Yontuları” konulu tez çalışmamızda izlenen yöntem ise şu şekildedir:

I. bölümde, coğrafi sınırlarımızı oluşturan Karia Bölgesi’nden kısaca bahsedilmiş;

II. bölümde, Karia Bölgesi heykeltıraşlık faaliyetleri incelenmiş;

III. bölümde, tez kapsamında değerlendirdiğimiz heykelleri tanıtmamıza temel oluşturmak amacıyla Athena inancı ile ilgili genel, öz ve gerekli olan bilgiler verilmiş;

IV. bölümde, Karia Bölgesi’nde ele geçen Athena yontularının ayrı ayrı tanımlanmış;

V. bölümde ise heykel ve heykelcikler yorumlanarak benzer örneklerle karşılaştırılmış ve bir değerlendirme yoluna gidilmiştir;

Sonuç bölümünde ise eserlerin stilistik özellikleri dikkate alınarak tarih önerilerinde bulunulmuştur.

BÖLÜM I: KARIA BÖLGESİ VE ARAŞTIRMALAR

Karia, Antik Çağ'da Küçük Asya'nın güneybatısında yer alan kuzeyde Maiandros Nehri, Messogis ve Karanlık Dağları, doğuda Babadağ, Honozdağı, güneyde Dalaman Çayı ve batıda Ege Denizi ile çevrili bir bölgedir¹ (Lev I a). Bu bölge güneydoğuda Lykia'nın, kuzeydoğuda Phrygia'nın ve kuzeyde ise Lydia ile Ionia'nın komşusudur. Günümüzde bu bölge güneybatı Ege'deki Muğla ve Aydın illerinin büyük bölümü ile Denizli ilinin batı uç kesimlerini kapsamaktadır. Karialılar'ın kökeni, nereden geldikleri ve Leleglerle olan bağlantıları eskiden beri tartışma yaratmaktadır. Karialılar “*adalarından geldikleri*” görüşünü kabul etmemekte, anakaranın yerlisi olduklarını ve hep şimdiki adlarını taşıdıklarını düşünmektedirler. Ancak, birçok antikçağ yazarının verdiği bilgiler, Karialılar'ın erken dönemlerde adalarda yaşadıklarını ve sonradan karaya göç ettiklerini düşündürür niteliktedir. Antik Çağ yazarlarından Herodotos² ve Pausanias'ın³ Karia Bölgesi ve Girit Adası ilişkisi ile ilgili verdiği bilgiler⁴, Thukydides'in⁵ Delos Adası'nın temizlenmesi sırasında açığa çıkarılan mezarlarla ilgili ileri sürdüğü kanıtlar ve Strabon'un⁶ kesin olarak ifade ettiği Karialılar'ın adalarla olan bağlantısında bu düşüneyi desteklemektedir.

“Leleg” sözcüğü, bugün etnik bir halk ve onların yarattığına inanılan kalıntılar için kullanılıyor olsa da gerçekte kültür unsurunu tanımlayan dil-yazı, inanç geleneği (kült), seramik gibi somut malzeme ve soyut kültürel unsurlarla destekleyici bilgisine ulaşılamamıştır. Leleg sözcüğü, bugün için sadece Halikarnassos Peninsula / Bodrum Yarımadası merkez olmak üzere, Yarımada'dan başlayarak giderek azalan bir yoğunlukla Milas – Iasos ve Bafa Gölü' ne dek uzayan bir bölgede Persler' in Karia satrapları olan Hekatomnidler zamanından daha önceki özgün mimari ve taş kullanımıyla oluşturulmuş; başta yuvarlak yapılar, sur mimarisi, tümülüs gibi

¹ Sevin 2001, 105.

² *Hdt*, I, 171. 1-6.

³ *Paus.* VII, 2.5.

⁴ Antik Çağ yazarlarından Herodotos Karialılar'ın erken dönemlerde Minos egemenliğinde adalarda yaşarlarken anakaraya göç ettiklerini belirtir. Girit ile bağlantıyı gösteren bir kanıt ise Labrys (çift ağızlı balta) kültürüdür. Labrys, Girit'te sıklıkla karşımıza çıkan ve Zeus ile bağdaştırılan bir semboldür. Bkz. *Hdt*. I, 171. 1-6.

⁵ *Thuky.* 1.4; 2.27.

⁶ *Strab.* XIV, 2.27.

yapılarda kullanılan duvar tekniklerine bağlı olarak gelişen bir kavram olarak tanımlanmıştır.

Pers Satraplık Dönemi ile birlikte Hellenleşme sürecine giren Hellenistik Dönem öncesi Leleg kentleri Strabon'un⁷ bize aktarmış olduğu sadece Myndos ve Syangela'nın haricinde; Plinius'tan⁸ öğrendiğimiz Termera, Side, Madnasa, Pedasa, Uranium ve Telmessos ise diğer Leleg kentleridir⁹. Genelde uzak ve ulaşılması güç alanlarda kurulmuş ve M.Ö. 4.yy'da Mausollos tarafından halkı boşalttırılmış olan bu kentlerin kalıntıları, yüksek konumları sayesinde korunabilmiştir. Yine antik kaynaklardan öğrendiğimize göre Mausollos Myndos ve Syangela'yı yeniden inşaa ettirirken, diğer Leleg kentlerini, Halikarnassos kentine bağlamıştır.

Altı Leleg kentiyle birlikte Attika-Delos Deniz Birliğinin üyesi olan Halikarnasos, Mausolos tarafından yaptırılan yapılarla donatılarak görkemli hale getirildi. Mausolos'un bu başarısında, hiç kuşkusuz kişisel yeteneğinin yanı sıra, deniz ticareti anlamında kentin son derece uygun bir yeri işgal ediyor olmasının önemli rolü vardı. Çok güzel bir limana sahip olan Halikarnasos, kara tarafından da kolayca savunulabilir konumdaydı ve dağ yamaçları içinden iç kesimlere ulaşımı sağlayan bir geçit kara ticareti için uygundu¹⁰.

Leleg kentleri savunmaya elverişli yüksek dağ tepelerinde konumlanmışlardır ve eski Yunan geleneğine göre kurulmuş Halikarnassos ve Myndos gibi kentlere oranla daha küçük bir yerleşimi temsil ederler. Dolayısıyla Leleg kentleri yerel geleneklere bağlı kalınarak sadece tepelik alanlardaki lokal bir alanı kaplarlar. Eski Yunan geleneğine göre kurulmuş kentlerin surları M.Ö. 4. yy. özellikleri gösterir. M.Ö. 7/6-5. yy.lara tarihlenen Leleg kentlerindeki duvarlar ise kuru moloz denilen işçilikte yapılmıştır ve düzensiz bir işçilik sergilerler. Maussollos Synokismos politikasına dahil ettiği bu Leleg kentlerine Leleg duvar işçiliğine uymayan gözetleme kuleleri inşa ettirmiştir.

⁷ Strab., XII, 1, 59. " ... Kallisthenes'in söylediğine göre Mousolos, sekiz kentten altısını bir kent olarak Halikarnassos ile birleştirdi. Fakat Syangela ve Myndos'u olduğu gibi bıraktı." Ayrıca, bkz. Laumonier 1958, 607.

⁸ Plin. (E) V, 107.

⁹ Leleg kentleri için bkz., Judeich 1887, 339; Bean 1987, 137; Küçükeren 2007, 22; Hornblower 1982, 92.

¹⁰ Taşdöner 2008, 100.

Geçmişten beri Karia Bölgesi, araştırmacılar için odak noktası olmuş ve birçok bilim adamı bölgede detaylı çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Antik Çağ yazarlarının verdiği bilgilerin yanısıra 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren Karia Bölgesi araştırmacılar ve gezginler tarafından ziyaret edilmiştir. Araştırmalar, 18. yüzyılda R. Chandler tarafından Halikarnassos şehrinde başlatılmış, 19. yy. sonlarından itibaren de Newton, Paton, Myres ve Judeich gibi araştırmacılar tarafından Leleg toplumu ve kültürel izlerine ait yapılan çalışmalar, 20.yüzyıl içinde bölgede uzun süreli araştırmalar yapmış olan Bean, Cook ve Radt gibi bilim adamları devam ettirmişlerdir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, Karia Bölgesi'nde Neolitik Çağ öncesi kültürlerine ait buluntularının tespit edilmesine yönelik olmuştur. Araştırmacı A. Peschlow tarafından Bafa Gölü çevresindeki Beşparmak Dağları'nda (Latmos Herakleia) yapılan araştırmalarda mağaraların duvarlarına yapılan resimler saptanmıřtır¹¹. Bölgedeki Prehistorik dönem etkinliği Aphrodisias, Iasos, Didim yakınlarındaki Tavşan Adası gibi Bodrum Yarımadası'nda Gündoğan - Peynirçiçeği Mağarası, Hydai (Damlıboğaz) ve yakınlarındaki Pilavtepe buluntuları Bölgede Tunç Çağları'na kadar bir yerleşimin olduğunu gösterir niteliktedir¹². Bu durum Karia bölgesi yerleşimlerinin Klasik dönem içlerine kadar kesintisiz bir iskâna sahne olduğunu kısmen göstermektedir.

---

¹¹ Karia tarihinde insanlığın ilk izleri Epipaleolitik Dönem'e uzanan Beşparmak Dağları'ndaki mağara resimleri ile kanıtlanır. Bkz. Diler 2009, 359.

¹² Diler 2009, 360.

BÖLÜM II: KARIA BÖLGESİ HEYKELTRAŞLIK FAALİYETLERİ

Karia bölgesinde, heykeltıraşlık sanatı içerisinde Arkaik dönemden itibaren eserler üretilmiş ya da dış alım yoluyla kentlere yerleştirilmiştir. Bölgede Mısır etkisiyle sevilerek yapılan aslan heykellerinden örnekler görülmektedir. Bunların içerisinde Halikarnassos'tan ele geçen aslan (Lev. IIa) belki de en erken örneği oluşturmaktadır. Eser, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına verilir. Marmaris Gököy'den ele geçen bir aslan heykeli için ise M.Ö. 520 tarihi verilmektedir. Ancak tarihlemeye çoğunlukla stil kritiğine bakıldığından erken örnekler için çok da sağlıklı olmadığı söylenebilir¹³.

Hellen heykeltıraşlığında Arkaik dönemde birçok örneğini gördüğümüz Kore ve Kouros heykellerinden bölgede çok sayıda örnek vardır. Örneğin Bodrum Eski Çeşme mevki olarak bilinen bölgede giyimli bir Kouros heykeli ele geçmiştir (Lev. IIb). Hellen heykeltıraşlığında daha çok çıplak olarak betimlenen Kouroslar burada, tıpkı Mısır'daki örnekleri gibi giyimli betimlenmiştir. Eser stil kritiğine bakılarak M.Ö. 530 tarihlerine verilmektedir. Kaunos Antik Kenti sur kapısı dışından ele geçen bir kouros heykeli¹⁴ (Lev. IIIa) ve Beçin Kalesi'nin güneybatı ön surunda devşirme malzeme niteliğinde fonksiyon verilerek kullanılan ve M.Ö. 525-500 yıllarına tarihlenen aslan heykeli¹⁵ bölgenin dönem içerisindeki zenginliğin göstergesi olmalıdır¹⁶.

Bölgede mezar stelleri üzerindeki kabartmalarda da kouros betimleri vardır. Marmaris Bayırköyü mevkiinden ele geçmiş mezar steli'nde arkası düz, sol elini kaldırmış, sağ eliyle baston tutan bir erkek ve köpek betimi görülmektedir (Lev. IIIb). Duruş Aristion steli ile benzer olmakla beraber sol koldan düşen pili geç

---

¹³ Çakmakçı 2006, 24.

¹⁴ Ögün – Işık et.al. 1966-2001, 28, res. 14.

¹⁵ Baran 2010, lev. 134.

¹⁶ Baran 2010, 135.

Arkaik Attik vazo sanatındaki betimlerde de vardır ve eser M.Ö 515 sonrasına ait olmalıdır¹⁷.

Karia bölgesinin Arkaik dönemdeki sosyal, ekonomik etkinliği çok açık olmamakla beraber, ele geçen eser yoğunluğu bize bölgenin Geç Arkaik dönemden itibaren yerleşimlerin gelişmişliğini göstermektedir. Keramos'tan ele geçen kouros torsoları ve bir baş (Lev. IVa, b – Lev. Va) özellikle dikkat çekicidir. Tarihlendirmeleri yine karşılaştırmalar yoluyla stil kritiğine dayanmaktadır.

Örnekler Kyzikos Kourosu ve Miletos'tan ele geçmiş Kouros örneğiyle karşılaştırılarak, M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine verilmektedir¹⁸. Yine Kouros örnekleri çeşitlendirilebilir. Zira Mylasa'dan ele geçmiş bir torso daha vardır ki saçların işlenişi dikkati çeker (Lev. Vb).

Peloponnessos Savaşları sırasında sanatçılar Yunanistan'dan ayrılır ve Batı Anadolu'ya gelirler. M.Ö. 4.yy başlarından itibaren özellikle Lykia Bölgesi'nde çalışmaya başlamışlardır. Burada Nereidler Anıtı, Gölbaşı Heroonu gibi yapılarda çalışmışlar¹⁹, sonrasında Karia'da Halikarnassos Maussoleionu söz konusu Yunanlı sanatçıların eserlerindedir. M.Ö. 4.yy'da Batı Anadolu'da yaşanan "İonia Rönesansı" tanımlaması sanatsal açıdan canlanmayı ifade etmektedir. Tanımlama, Waywell tarafından öne sürülmüş ve sanatsal gelişim, Halikarnassos başta olmak üzere Pergamon'un kuzeyinden başlayıp Karia ve İonia'nın iç kesimlerini kapsamaktadır²⁰. Bu dönemde Ephesos Artemis Tapınağı, Didyma Apollon Tapınağı gibi yapıların yeniden inşası gerçekleşmiş, Priene Athena Polias Tapınağı ve Labraunda'da da Zeus Kutsal Alanı²¹ inşa edilmiştir²².

¹⁷ Çakmakçı 2006, 24.

¹⁸ A.g.e., 26.

¹⁹ Bruns-Özgan 1987, 35 vd.

²⁰ Waywell 1994, 58-59.

²¹ Labraunda Zeus Kutsal Alanı, Hekatomnidler için önemli bir yapı olmakla beraber, bir güç simgesi olarak da ifade edilebilir. Ayrıca Labraunda kutsal alanı Karia Satraplığı'nın, dolayısıyla Hekatomnidlerin kutsal merkezi idi.

²² Waywell 1994, 59-60.

Yukarıda söz edildiği gibi Karia Bölgesi'nde M.Ö. 4. yüzyıl önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir. Hekatomnidler sülalesi bölgenin yeniden yapılanmasında ve etkinleşmesinde önemli rol oynamıştır. Kendisi ve karısı Artemisia için yaptırdığı anıt mezar Maussolleionu ve üzerindeki plastik eserler bölgede önemli buluntular arasında sayılır. Hekatomnid Krallığı'nın yöneticilerinden Maussollos'un M.Ö. 353'te kendi adına başlattığı mezar inşası M.Ö. 350'deki ölümünün ardından karısı Artemisia tarafından devam ettirilir²³.

Vitruvius'un²⁴ aktardığı verilere göre Halikarnassos Maussolleionu yüksek bir podyum üzerine Ion düzenli bir galeriyle çevrili bir bölüm ile mezar odası ve bu odayı örten basamaklı bir piramitten oluşur. En üstte de Maussollos ve Artemisia'nın quadriga içindeki heykelleri (Lev. VIa) bulunmaktaydı.

Podyum etrafında yer alan kabartmalarda da Kentaur-Lapith ve Yunanlı-Amazon savaşları betimlenmiştir. Yapının heykeltıraşlık eserlerini doğu alınlıkta Skopas, Batıda Leochares, Kuzeyde Bryaxis ve Güneyde de Timotheus adlı heykeltıraş çalışmıştır²⁵. En üstte yer alan Maussollos ve Artemisia heykellerinin Bryaxis tarafından yapıldığı bilinmektedir. Figür tasvirlerinde gerek yüz ifadelerinin verilişi ve gerekse giysileri ile Anadolu ve Pers etkilerinin ağırlıklı olduğu yöresel izler barındırır. İkisi de Khiton ve Himation giymektedirler. Düz uzun saçlar, kısa ve kıvrımcık sakal hakimdir. Burun düzdür ve gözler küçük olarak yapılmıştır²⁶.

Yapıdaki plastik eserler bugün British Museum'da korunmaktadır. Eserler Paros ve Pentelikon mermerinden yapılmıştır. Ayrıca frizlerin hepsinin boyalı olduğu bilinmektedir. Arka planlar mavi, erkek figürlerin vücutları kırmızı boyanmıştır. Mermer ocaklarının uzak olması nedeniyle podyum kısmında Myndos yakınında Koyunbaba'dan taşınan yeşil renkli bir taş kullanılmıştır.

²³ Hornblower 1994, 230-232.

²⁴ *Vitr.* 2. VIII. 15.

²⁵ Legge 1903, 48., Ayrıca bkz. Charbonneaux 1946, 74.

²⁶ Bieber 1961, 55.

Dönem içerisinde Karia'ya özgü stil özelliklerinden bahsedilememekle birlikte, yaygın olan stilistik özellikler vücut hatlarının belli edilmediği kalın ve ağır giysiler, ışık gölge etkileri, vücutların kütsel yapısı, Yunan ve Doğulu öğelerin sentezi olarak söylenebilir. Eserlerde Yunanistan'a paralel olarak çalışılmıştır ancak Pers etkisi de göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak yukarıda saydığımız özellikler bir sentez oluşturulmuş ve kendilerine özgü bir yorumla ortaya koyulmuştur²⁷.

Halikarnassos Maussolleion'da çalışan sanatçılar Kos, Knidos gibi kentlerde de önemli eserler vermişlerdir.

Hellenistik dönemde yine Kariyalı bir plastik geleneğinden söz edilememekle beraber, bölgede önemli bir merkez kabul edilen komşu Rhodos Adası'ndaki atölyelerin etkinliğinden söz edilebilir²⁸. Zira M.Ö. 1. yüzyıla kadar yoğun üretim vardır. Ancak bu üretim adada yaşayan ve gelenekten gelen aileler tarafından yapılmakta ve pazar talebine göre üretim sürmekteydi. M.Ö. 4. ve erken 3. yy'da Rhodos Adası'nda bilinen tüm bulgular oradaki heykel okullarını temsil ediyordu. Yazıtlar²⁹ da göstermiştir ki Rhodos'ta yaşanan ticari refah dönemi boyunca çok sayıda heykel üretilmiştir. Bu dönemin başları, Pergamon'un I. Attalos (M.Ö. 241-197) ve II. Eumenes (M.Ö. 197 - 159) hakimiyeti altında sanatsal üretimlerin yapıldığı hatta sanatın zirve noktası denilen dönem ile uyum sağlar³⁰. Rhodos'ta yapılan bir kısım çalışma da Pergamon tarzındadır. Bu dönemin ardından Rhodos bir duraksama içerisine girer ve Delos Adası ticaret ve portrecilikte gücü eline alır. Ancak bu, M.Ö. 89-69 yılları arası Delos'un yıkımına kadar sürer ve ardından Rhodos tekrar ön plana çıkar³¹. Rhodos üretimi içerisinde arkaizan eserlerin kopyaları dahi yapılmıştır. Bunun yanısıra Knidos Aphroditesi (Lev. VIb) Klasik Dönem'de Praxiteles tarafından yapılmıştır. Bir Atina'lı sanatçı tarafından yapılmış

²⁷ Waywell 1994, 65 vd.

²⁸ Coulson-Palagia 1998, 132.

²⁹ Heykeltıraşlık atölyeleri hakkında en yaygın varsayımlar yazınsal kaynaklardan öğrenilmektedir. Antikçağ yazarlarından Pausanias ve Plinius heykeltıraşlar hakkında en önemli bilgileri verirler. Yazarlar, Yunan sanatını eserlere yansıtan önemli ve ünlü heykeltıraşları vurgular. Öncelikle kutsal alanlarda ve yönetici saraylarında çalıştıklarından bahseder. Bir diğer durum ise babası tarafından ya da başka yollarla eğitilen heykeltıraşların varlığı ile ilgilidir. Bkz. Goodlett 1991, 95.

³⁰ Mach 2006, 7.

³¹ Lawrence 1923/24-1924/25, 71.

olsa da Knidos'ta ilk defa bir çıplak kült heykeli yer almış olması Karia'nın cesur adımı olarak düşünülebilir.

M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren bölgenin kuzeyindeki Tralleis kenti de, Pergamon okulunun etkisinde –o stil çerçevesinde- üretim yapmıştır. Fakat yine de Karia'lı özellikler aranmamalıdır. Sonuç olarak bakıldığında Karia'dan ele geçen plastik eserler üzerinde Karia stil özelliği gösteren bir eser ele geçmemiştir. Ancak kutsal alanlarda kült heykeli olarak kullanılmış heykellerdeki Kariyalı kültlerle birleştirilen tanrılara ait heykeller üzerinde- Kariyalı özellikler, atribütler olabilir.

BÖLÜM III: ATHENA

“Tanruların kralı Zeus ilk eş olarak
 Metis’i, bilge tanrıçayı seçti kendine,
 Metis en çok şey bilendir
 Bütün tanrular ve ölümlüler arasında.
 Ama bu tanrıça tam doğuracağı sırada
 Çakır gözlü Athena’yı,
 Zeus toprağın ve göğün öğütlerine uyarak
 Sevdalı sözlerle aldatıp eşini
 Yuttu, gövdesinin içine aldı onu.
 Gaia ile Uranos bu öğüdü vermekle
 Krallık şerefının gitmemesini istiyorlardı
 Zeus’tan başka ölümsüzlerin hiçbirine.
 Oysa Kader istiyordu ki Metis
 En üstün akıllı çocuklar doğursun
 Ve ilk kızı çakır gözlü Athena olsun;
 Bir adı da Tritogeneia olan
 Ve yürek gücüyle akıl gücünü birleştirmede
 Babasından arda kalmayan Athena.”³²

---

³² Hesiod., Th., 890, 895.

Zeus ve Metis'ten olma Athena'yı, öteki adıyla Pallas'ı³³ Zeus kendi doğurmuştur (Lev. VIIa). Yunanca *akıl* anlamına gelen Metis, Zeus'un ilk karısıdır. Çakır gözlü bu tanrıçayı, Zeus doğuracağı sırada yutmuştur. Zeus, Metis'in karnındaki Athena'yı yuttuktan bir süre sonra, Hephaistos'a³⁴ alnını yardırır. Başka bir anlatıma göre de, Zeus'un alnını baltayla Prometheus yarar. Bu yarıktan pırl pırl zırhlara bürünmüş Athena doğar. Athena'nın doğum yeri genellikle Libya'da Tritonis gölünün kıyısı olarak gösterilir ve Athena doğarken yeri göğü titreten bir savaş narası atmıştır³⁵. Zeus'un, çocukları arasında en çok Athena'yı sevdiği söylenmektedir ve bu sebeple, kalkanını ve şimşegi yalnız onun taşımaya izin vermiştir. Athena; doğru, haklı savaşın tanrıçasıdır. Attika bölgesinin topraktan bittiği söylenen efsanevi ilk kralı Kekrops döneminde, tanrılar yeryüzündeki kentleri arasında paylaşmak istemişlerdir. Ama Athena ve Poseidon arasında anlaşmazlık çıkar³⁶. Her ikisi de Atina'nın koruyuculuğunu üstlenmek istediklerinden dolayı anlaşmazlık bir yarışmayla çözülür. Thomson'un anlatımında da yer aldığı gibi deniz tanrısı Poseidon Akropolis'te üç çatalı zıpkınını yere vurur ve bir tuzlu su kaynağı fışkırır³⁷. Vergilius'un kabul ettiği daha geç bir geleneğe göre ise bir at çıkarır. Athena da bir zeytin ağacı diker. Tanrılar, yarışma sonunda Athena'nın üstünlüğüne karar verirler; çünkü zeytin ağacı, Atina kenti için daha yararlı bir şey

³³ Onun için kullanılan Pallas sıfatının kökeni pek akıllıca değildir. Yunanca 'pallō/kargı sallamak, atmak kökünden gelebileceği gibi, bakire anlamına gelebilen bir kökle de ilişkili olabilir. Bkz. Cömert 2006, 37. Ayrıca; "Prof. Dr. Fahri IŞIK'ın yazmış olduğu "Anadolulu Athena" başlıklı makalesinde tanrıçanın kökenini mitolojik anlatılardan değil de arkeolojik belgelerden yararlanarak ortaya koyar. Athena'nın Pallas Hititçe "palahh"; göğsünde taşıdığı aegisin ise Hititlerde bir kült simgesi olan "kurşa" ile ilişkilendirdiğinden söz eder. "Athena Ilias kült yontusu, "Ergane" olarak duruşta ve giyimde Anadoluludur; simgeleri de Anadolu ana tanrıçasından alınmadır. Hatta Bergama'daki Athena Nikephoros'un paralar üzerindeki kült yontusunun resimsel olarak Artemis Ephesia ile olan eşçe benzerliği şaşırtmamaktadır" diyerek Tanrıçanın Anadolu'dan Yunanistan'a gitmiş olduğundan söz eder"

³⁴ Kesin olarak bu konunun işlendiği en erken betimler M.Ö. 7. yy. sonu ile 6. yy. başlarına tarihlenen ve Olympia'da bulunmuş olan kalkan şeritlerinin üzerinde görülür. Burada doğum anı betimlenmiştir. Athena, tahtında oturmuş olan Zeus'un başından miğferli, kalkanlı ve mızraklı olarak çıkmaktadır. Baltasının bir vuruşuyla Athena'nın serbest kalmasını sağlayan Hephaistos geri çekilmekte, doğumu himaye eden tanrıça Eileithyia ise tahtın arkasında durmaktadır. Bkz. Carpenter 2002, 71.

³⁵ Grimal 1997, 108.

³⁶ Poseidon medeniyetin, önce Mısır'dan deniz yolu ile Attik kıtasına geldiğini ve bu şehrin, deniz olmasa kurulmayacağını ileri sürüyordu. Athena ise bu şehri kuranlara, akıl ve zekâyı kendisinin verdiğini, bu yüzden bu şehre kendi adının konmasının daha doğru olacağını iddia ediyordu. Bunun üzerine, Zeus işe karıştı, onlara dedi ki; ikinizden hanginiz insanlığa daha elverişli ve daha faydalı bir iş yapabilirse Kekrops'un kurduğu şehre onun adı verilsin. Bu müsabakada bütün Tanrılar hazır bulundular. Bkz. Can 1994, 48.

³⁷ Thomson 2007, 252.

kabul edilmiştir. Athena, böylece Atina kentinin koruyucusu olur. Bu sonuca öfkelenen Poseidon, Attika bölgesini sular altında bırakarak oç alır³⁸.

Karanlık gecelerde gözleri parlayan baykuş ile horoz ve yılan Zekâ Tanrıçası'na verilen hayvanlardır³⁹. Savaş tanrıçası miğferli, giyimli, mızrak ve kalkanlıdır⁴⁰. Göğsünün üzerinde, aegis⁴¹ adı verilen bir göğüslük taşır (Lev. VIIb). Savaşta zor durumda kalanların yanında yer alır, onlara yol gösterir⁴².

Kendisi de işçi, hem de iyi işçi olan tanrıça Athena, Atina'nın tüm çalışan halkının koruyucusudur⁴³. Tanrıça kadınların dokuma⁴⁴ çalışmalarına da göz kulak

³⁸ Cömert 2006, 37.

³⁹ Can 1994, 51.

⁴⁰ "...Savaş tanrıçası olarak bilinmesine rağmen Athena, Ares ve Eris'in aksine savaşlardan hoşlanmaz, tam tersine yaşanan anlaşmazlıkları adaletli bir çözüme kavuşturmak için bir savaş tanrıçasından beklenmeyecek şekilde barış için çaba sarfederdi. Barış zamanlarında asla silah taşımaz ancak ihtiyaç duyduğu zaman Zeus'tan ödünç aldığı silahları kuşanırdı..." Bkz. Graves 2004, 105.

⁴¹ Aegis, Athena'nın en belirleyici özelliğidir ve ona Zeus tarafından verilmiştir. Görsel sanatlardaki betimi edebiyat anlatımlarından farklıdır. Homeros'ta altın püsküllerle çevrili bir keçi postu olarak anlatılırken vazolar ve heykeltıraşlar tarafından yılanlarla çevrili olarak betimlenmiştir. Aegis'in üzerindeki Gorgo başı ise M.Ö. 530'lardan sonra ilave edilmiş olsa gerekir. Bkz. Carpenter 2002, 46.

⁴² Tekin 2008, 101.

⁴³ Dülger ve duvarcılar gönyelerini ona borçludurlar. Athena maden sanatlarını ve dahası, geniş keramik kenar mahallesine onun adını veren kalabalık çömlekçiler halkını da korur.

⁴⁴ Anadolu'nun dışında Kıbrıs, Girit Adaları'nda ve Kıta Yunanistan'da da yaklaşık M.Ö. 5500 yıllarından başlayarak dokuma ile ilgili buluntular ele geçmiştir. Antik dünyada kadın ile erkek işleri ayrılmıştır. Toplam dört ya da beşi geçmeyen kadının işleri arasında en önemli yeri tekstil tutar. Kadınların örnek çıkarmadaki beceri yarışı, duyguların motifler yolu ile anlatılma şeklidir. Bu nedenle, ortaya çıkan bu ürünleri bir bakıma sanat eseri olarak da algılayabiliriz. Bundan dolayı antik dönemde dokuma işini kadınlara bağışlayan ve onları koruyan, sanatçıların koruyucusu Tanrıça Athena olduğuna inanılmıştır. Yapılan bilimsel kazılarda, Athena'nın kutsal alanlarında adak olarak sunulmuş birçok dokuma tezgâhı ele geçmesi bunun güzel bir göstergesidir. Ayrıca, ele geçen birçok dokuma tezgâhı ağırlığı üzerinde, mühürler ile basılmış Athena'nın kutsal hayvanı olan baykuş figürü yer almaktadır. Athena'nın dokuyan kadınların koruyucusu olması yanında, kendisinin de dokuduğunu biliyoruz. Tanrıça'nın dokuma ile ilgili olan bu ilişkisi, antik dönem mythos'larına da konu olmuştur. Bunlardan en önemlisi Athena ile Arakhne arasındaki dokuma yarışıdır. Bu mythos, korunmuş biçimiyle Ovidius'a göre, "Kolophon'lu kumaş boyacısının kızı olan Arakhne, ip eğirmede ve dokumada öyle ileri gitmiştir ki, Tanrıça Athena'dan üstün olduğunu ileri sürer ve Tanrıça'ya yarışma teklif eder. Athena yaşlı bir kadın kılığında girerek yarışmayı kabul eder. Her iki dokuma da çok güzel dokunur. Athena, Olympos'daki on iki Tanrı'yı Arakhne ise, Tanrılar'ın aşklarını ve yaptıkları kötülükleri anlatır. Athena, rakibinin işinde hiçbir eksik bulamaz ve ölümlünün bu cüretine çok kızar. Arakhne'nin yarışı kazanacağını anlayınca genç kızı örümcek şekline sokar. Ancak, Arakhne hala dokumaya devam eder". Bu Mythos, Roma'da Nerva Forumu'ndaki bir frizde kabartma olarak işlenmiştir. Buna bağlı olarak, önceleri bu hikâyenin Roma döneminde ortaya çıktığı düşünülmüştür. Ancak M.Ö. 600 yıllarına kadar tarihlenen bir Erken Korinth Aryballos'u üzerinde bu Mythos'un çizilmiş olması, hikâyenin çok daha erken dönemlere dayandığını göstermiştir. Antik döneme ait bu hikayenin izleri ile günümüzde de karşılaşırız. Doğu Karadeniz bölgesinde örümcek halk arasında Rahna olarak isimlendirilmiştir. Bunun Arakhne ismine olan benzerliği yanında, daha da önemlisi hayvanın kutsal olup, öldürülmesinin günah olmasıdır. Bu hikâye, Anadolu'da birçok

olmaktadır. İğ ve öreke ona göre kargıdan daha değerli simgelerdir. Athena'nın kadınları ve kızlarının o renk renk nakışlı kumaşları “Athena'nın parmakları ile” dokudukları ve nakışladıkları söylenir⁴⁵.

Tanrıça Athena'nın epithetleri⁴⁶ sadece onun mitolojilerini özetlemez aynı zamanda kült yerleri hakkında da bilgi verir. Athena'nın en önemli sıfatı “Pallas” tır. Pallas kelimesi Yunanca'da “vurmak” ve “kız” anlamına gelir. Savaş tanrıçası ve bakire bir tanrıça olması sebebiyle bu sıfat kullanılmaktadır. Şehirlerin koruyucusu olarak “Polias, Poliatis, Polioukos” adları ile bilinir. İsmine arkasına eklenen “Promachos” sıfatı ise “ön saflarda çarpışan” anlamına gelmektedir. Tanrıça'nın “Ergane” sıfatı ise el sanatları ile ilgilidir. Yunancası “glaukopis” olan ve “baykuş gözlü” anlamına gelen epithet Tanrıça'nın parlıtlı gözlerine ithafen verilmiştir. Bir diğer sıfat ise “gorgo suratlı” anlamına gelen “Gorgopis” dir ki, Tanrıça'nın aegisi ve kalkanı üzerinde gorgo başının yer almasından dolayı bu epitheti almıştır.

Athena'nın mitolojik epithetlerinin yanısıra, Tanrıça, Elis Bölgesi'nde “Narkaia”, Akea Bölgesi'nde “Amaria” ve Arkadia Bölgesi'nde “Alea” olarak anılmaktadır⁴⁷.

örneğinde olduğu gibi, çok erken dönemlere dayanan mythos'ların gelenek görenek kılığı içinde tek tanrılı dinlerde kendilerine yer bulmasının güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Antik devir mitolojisi içinde, Tanrıça Athena'nın dışında Kharitler, Nympheler, Naiadeler ve Nereidler gibi tanrıçaların dokumayla ilişkileri vardır. Bkz. Fazlıoğlu 2001, 2–10.

⁴⁵ Bonnard 2004, 186.

⁴⁶ Adının başına ya da sona gelen sıfatlar.

⁴⁷ Roscher 1965, 675 vd.

BÖLÜM IV: KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARI

Karia’da Prehistorik Dönem’e kadar uzanan sanat anlayışı erken örneklerde duvar resimleri olarak kendini gösterirken, Arkaik Dönem’den itibaren ise heykeltraşlık sanatı içerisinde üretim ya da dış alım yoluyla bu anlayışın devam ettiği bilinmektedir. Bu örnekler içerisinde atribütleri ile Athena olduğu kesin olarak saptanan yontu sayısı kısıtlıdır.

Bu bölümde Karia Bölgesi’nde Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis’te yapılan kazılarda ele geçen Athena heykel ve heykelcikleri ile söz konusu yerleşimler ile ilgili bilgi verilecektir.

IV. I: Pedasa Athena Heykelciği (*Lev. VIII a –b / Lev. IX a -b*)

Buluntu Yeri: Mermer Athena heykelciği gövdesi 2008 yılında Pedasa Antik Kenti Kutsal Alan kazıları sırasında bulunmuş, PDS.05.12.08.KA.A.kd.II.21 envanter numarası verilmiş ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi’nde yer almaktadır.

Ölçüler: Korunan Yükseklik: 33 cm. Göğüs genişliği: 13 cm. Taban genişliği: 17 cm.

Tanım: Tanrıça Athena’ya ait heykelcik gövdesinin; dirsekten itibaren kolları, kalça kısmından itibaren elbisenin alt bölümü ile boyundan itibaren başı kırık ve eksiktir.

Tanrıça’nın üzerinde bir *peplos* ve göğüs üzerinde ise yelek şeklinde *aegisi* bulunmaktadır. Tek parça aegisin ön cephesi bir *gorgo*⁴⁸ başı ile birbirine bağlanmıştır. Gorgo, tamamen cepheden verilmemiş, 4/3 oranında sol tarafa bakar şekilde betimlenmiştir. Aegisin cephesi balık pulu motifi ile süslenmiştir ki bu bezeme unsuru sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte aegis çerçevesi kalın

⁴⁸ “.. Saçları yılanlarla örülü, alınlarında yaban domuzu dişleri fıskıran, tunç elleri ve uçmak için altın kanatları bulunan bu yaratıkların başlıca niteliği korku salmaktı. Adları bile korku veren bir ses benzetmesi olsa gerek.” Bkz. Erhat 2011, 118.

konturlar ile sınırlandırılmış ve böylelikle peplostan bağımsız bir parça olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Peplosu, göğüs altından ince bir kuşakla (bantla) büzülmüştür. Bu büzülmeden dolayı kuşak çevresinde katlanmalar meydana gelmiştir. Kuşak ve buna bağlı olarak göğüs altında oluşan katlanmalar “V” şeklini almıştır. Burada işlenen elbise kıvrımları oldukça yüzeysel ve ince konturlarla gösterilmiştir. Kuşağın alt bölümünde ise, katlanmalar bacak arasına yığılmış, her iki yanda da elbise altından bacak hatları belli edilmiştir. Göğüs altındaki kuşaktan dolayı oluşan elbise katlanmaları alt bölümde daha derin kanallı ve hareketlidir. Bilindiği üzere ağır kumaştan yapılan peplosun eser üzerinde işlenişinde bu detay da gözden kaçmamıştır ki elbise ağırlığını koltuk altlarından itibaren yan cephelerde sarkan kumaşa görmekteyiz⁴⁹.

Heykelciğin arka cephesi kaba yonu olarak yarım bırakılmıştır. Etek kısmının orta bölümünde dört sıra halinde pli görülmektedir. Ancak plilerin detay işlemleri gerçekleştirilmemiştir.

Eseri bütün olarak ele aldığımızda vücutta farklı yöne burkulmalar göze çarpmaktadır. Göğüs kısmı cepheden verilirken, alt bölümde sol cepheye doğru 4/3'lük dönüş ve “S” kıvrımı görülmektedir. Vücut ağırlığı sol bacak üzerinde yoğunlaşmıştır. Omuzda ve göğüslerde asimetriklik söz konusudur.

IV. II: Stratonikeia Athena Heykeli (Lev. Xa-b / Levha XI a-b)

Buluntu Yeri: Eser, 1978 yılında Stratonikeia Kent Kapısı çalışmaları sırasında Mozaikli Avlu'nun kuzeyinde bulunmuş ve 226 envanter numarası ile Muğla Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Ölçüler: Üst: Korunan Yükseklik: 167 cm. Derinlik: 42 cm. Genişlik: 48cm. Alt: Yükseklik: 92 cm. Genişlik: 52cm. Derinlik: 45 cm.

⁴⁹ Pedasa Athena yontusu üzerinde görülen bu katlanmalar Klasik Dönem etkisi olmalıdır. Bkz. Stewart 1990, pl. 362.

Tanım: Tanrıça Athena'ya ait mermer heykel iki parça halindedir. Üst bölüm Muğla Arkeoloji Müzesi'nde, Alt bölüm ise Stratonikeia Kazı Deposu'ndadır. Eserin omuzdan itibaren kolları ve baş kısmı boyun ile beraber kırık ve eksiktir. Aynı şekilde eserin ayak ve kolları da bulunamamış, sadece kolun bir parçası ayrı olarak ele geçmiştir. Ayrıca alt kısım ise baldırdan itibaren kırıktır. Kırılma noktası nispeten düzdür.

Eserin sol yan cephesinde 7 adet, sağ yanda ise 4 adet dübel deliği bulunmakta olup bu yuvalarda bir miktar demir metalinden bağlantı kalıntısına rastlanmıştır. Vücudun sol tarafında kalça kısmına yakın (femoral bölgede) bir noktada yer alan, biri küçük ve biri büyük olmak üzere iki adet dübel oyuğu muhtemelen kalkan aplikesi için açılmış olmalıdır.

Tanrıça'nın üzerinde bir peplos ve aegis bulunmaktadır. Peplos, göğüs altından ince bir kuşak ile ilmek atılarak bağlanmıştır. Kuşağın üst bölümünde kalan elbise detaylarının işlenişinde yüzeysellik hakimdir. Göğüs altında görülen "V" biçimli katlanmalar, kuşağın alt bölümünde de belli bir oranda devam eder. Ancak bu göğüs altında daha belirgin haldedir. Kuşak altında ise derin kanallı, keskin hatlarla işlenmiş dikey elbise kıvrımları göze çarpar. Güçlü ve bombeli kırışıklıklarla oluşturulmuş peplosun kolosallığının aksine apoptygma daha gevşek katlanmalarla yapılmıştır. Apoptygmanın düzensiz yan yüzlerinde ağır sarkmalar vardır. Söz konusu sarkmalar sağ cephede zikzaklar oluşturmuştur. Vücut ağırlığının sağ bacakta yer alması ve sol bacağın da hafif öne çıkması nedeniyle elbise katlanmaları kalın ve ağır bir şekilde sağ bacak üzerine yığılmıştır. Bununla birlikte sol bacak elbise altından gösterilmiştir.

Peplosta göğüs boyunca yılan motifi ile sınırlanan aegis tüm göğüs hizasını sarar. Aegisin iç kısmı ise balık pulu motifi ile dekore edilmiştir. Bu da muhtemelen aegise derinlik katmak ve doldurmak amacıyla yapılmıştır. Aegise eklenen ve ayrı olarak çalışılan Gorgo başı eksiktir ve bu alan kaba yonulu yüzeyinden de farkedilebilir.

IV. III: Euromos Athena Heykelciği (Lev. XIIa-b)

Buluntu Yeri: Eser, 2011 yılında Euromos Antik Kenti, Menfez Açması çalışmaları esnasında bulunmuş, EU.11.M.11 buluntu numarası verilmiş ve Milas Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır.

Ölçüler: Korunan Yükseklik: 24 cm. Derinlik: 3.4 cm. Genişlik: 6.7 cm.'dir.

Tanım: Mermer heykelcik, dört parça halinde ele geçmiştir. Baş, boyundan itibaren; sağ kol, omuz ve dirsek arasında kalan pazu kısmından kırılmış ve eksiktir. Sol kol, hem omuzdan hem de bilekten; gövde ise kalça kısmından kırılmış ancak bunlar birleştirilebilir durumdadır.

Tanrıça, omuzlarından ayak bileklerine kadar uzanan bir elbise ve üzerine kısa tunik giymiştir. Tunik altında kalan kısımda, elbise bacak arasında toplanmıştır. Kütleli bir görüntü sergilemekle birlikte dikey kıvrımlara sahiptir. Her iki bacak hattı da elbise altından gösterilmiş ve elbisenin uç bölümü ayak bileği üzerinde bir yay oluşturmuştur. Söz konusu kavisli kısım bombeli bırakılmıştır.

Elbise üzerinde görülen kısa tunik, omuzlardan diz kapağının üzerine kadar devam eder. Tunik göğüs altından bir kemerle bağlanmıştır. Kemer ve bel arasında kalan bölümde ise, tepe noktaları aşağıya bakacak konumda yarım daireler yer almaktadır. Daireler, bant şeklinde olup hafif bombeli işlenmiştir. Tunüğün etek kısmı kabaca işlenmiş plilerden oluşmaktadır. Plilerin bacaklar üzerine gelen kısımlar dikey işlenirken, bacaklar arasında kalanlar işe "V" formunu verir. Göğüs üzerinde kabartma şeklinde gorgo başı görülür. Ancak, hem deformasyondan hem de kaba işçilikten dolayı gorgo başının detayları yok olmuştur.

Tanrıçanın tunüğünün göğüs altından bağlanması ve üst kısmın kısa, alt bölümün uzun verilmesi, eserin bütününde uzun ve orantısız bir form oluşturulmuştur. Vücut ağırlığını sol bacak taşımaktadır. Bu sebeple de dik ve gergin işlenmiştir. Sağ bacak ise dizden hafif kırılmıştır. Sağ kolun yukarı doğru

kalkık pozisyonda olması, elinde bir mızrak tutuyor olmasının işaretidir. Sol kolu ile de kalkanını tutmaktadır.

Adak heykelciği, yer yer deformasyona uğramıştır. Eser üzerindeki aşınmalar rahatlıkla seçilebilir. Bununla birlikte eserin tamamında kaba bir işçilik söz konusudur. Detayların işlenişinde ayrıntılar verilmemiştir.

IV. IV: Tralleis'ten Kolosal Athena Başı (Lev. XIII a-b)

Buluntu Yeri: Tralleis Antik Kenti buluntusu olan eserin bulunduğu mevki tam olarak bilinmemektedir. “21” envanter numarası ile Aydın Müzesi’nde korunmaktadır.

Ölçüler: Toplam yükseklik: 57cm.

Tanım: Mermer malzemeden miğferli kolosal Athena başı iki parça halinde çalışılmıştır. Baş kısmı sonradan ekleme olarak yapılmış ve boyunda yer alan çizgi de bunun en güzel göstergesidir. Boynun ön tarafında, boyun çizgisi altında üçgen biçiminde bir kırık yer alır. Bununla birlikte burun ve dudak da kırıktır. Eserin tüm yüzeyi oldukça yıpranmıştır.

Tanrıçanın başında yer alan miğferi attik formda olup başın tamamını sarar. Miğfer siperliği ise 9 cm. genişliğinde ve yanlarda disk formundadır. Üzeri ranke ile bezenmiş alçak kabartma şeklindedir. Siperlik, her iki taraftan disk biçiminde başlayarak alna doğru nispeten düz bir hat olarak devam eder ve başın tam ortasına gelen noktada sivri bir form kazanır. Çerçeve ise siperliği bombeli bir biçimde sınırlar. Tepe noktasında kırılmalar ve çerçevede ise yer yer deformasyon görülmektedir.

Saçlar, ortadan ikiye ayrılmış ve miğfer hattı boyunca kulağın bir kısmını kapatacak şekilde devam eder. Miğferin yan - alt kenarlarından tutamlar halinde

dökülür. Kulakların arkası yani miğfer ile arkadan omza düşen saçların arası yüzeysel, alından kulaklara kadar devam eden saçlar ise derin keski izleri ile miğferden ayrılmıştır. Sağ cephede görülen saç detayları sol cepheye göre daha yüzeyseldir. Kulak önünde hilal biçiminde iki adet saç tutamı görülmektedir. Saçlar, birbirinden ayrılan net tutamlar halinde ve dalgalı işlenmiştir. Saç tutamlarının arası derin oyuklar ile belirginleştirilmiş ve böylece plastik bir etki yaratılmıştır.

Yüz çehresi oldukça büyük ve geniştir. Yüz hatlarının dolgunluğu yanaklarda ve tok çenede belirgindir. Çene, neredeyse tombul ve kemiksiz gibidir. Saçın ve miğferin yapılışından dolayı yüz, alında üçgen formunu almıştır. Üçgensel form kazanan alına geçiş ise keskindir. Kırık olan burundan kaşlara geçiş çizgisel olmakla birlikte, kaş ve göz kapağı arası derin oyulmuştur. Bu derinlik, göz pınarlarında artar. Gözlerin yanlarına doğru kaş etleri sarkık yapılmıştır. Göz kapakları geniş ve plastik bir etkidedir. Alt göz kapakları ise küçük bir çentikle çizgisel olarak yukarı kaldırılmıştır. Gözlerin iç hattı derinlemesine oyulmuş ve bu da şişkin bir etki uyandırmıştır. Dudaklar hafif aralık ve nispeten etlidir. Dudak hattı konturlar ile belirginleştirilmiştir. Üst dudağın sol yanında kırık mevcuttur.

Küçük yapılan kulakların baş ile orantılı olmamasının yanısıra olması gereken noktadan aşağıda yapılmıştır. Her iki cephede de kaba ve şematik olarak işlenmiştir. Kulak deliği oldukça derin oyulmuştur. Kulak memesi kaba ve şematize edilmiştir. Dış konturları belirgindir. Anti tragus çıkıntısı görülmemektedir.

Eser kolosal ölçülerde olup miğferi ile birlikte Tanrıça Athena'yı temsil etmektedir. Yontunun geneline baktığımızda kaba bir işçilik söz konusudur. Yüzde ise duygusuz bir ifade vardır.

Karia Bölgesi'nde bulunan ve yukarıda anlattığımız eserlerin buluntu yerleri olan Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis yerleşimleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Pedasa

Pedasa, bugünkü Bodrum- Konacık bölgesinde Gökçeler Mevki’de yer alır (Lev. XIVa). Kent, Halikarnassos Yarımadası’nın en önemli Leleg yerleşimini oluşturmaktadır. Pedasa territoriumu, Konacık’ın kuzeyinden başlar ve güneyde Torba Limanı’nı gören yarımadanın kuzey sınırına kadar ulaşmaktadır⁵⁰.

19. yy sonlarından itibaren Newton, Paton, Myres ve Judeich gibi araştırmacılar Leleg toplumu ve kültürleri hakkında, 20. yy’dan itibaren de Bean, Cook ve Radt, Karia Bölgesi ve kültürleri üzerine çalışmalarını yapmışlardır. 1893 ve 1894 yıllarında Paton ve Myres; 1950-60’lı yıllardan itibaren ise Bean ve Cook yüzey araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir⁵¹.

Bilimsel kazı çalışmaları başlamadan önce birçok araştırmacı tarafından yerleşimin lokalizasyonu konusunda fikir birliği sağlanmıştır. 2007 yılından itibaren ise Prof. Dr. Adnan Diler başkanlığında kazı çalışmaları sürdürülmektedir.

“Bodrum Yarımadası’ndaki, Hellen özellikleri taşımayan yerleşmeleri Leleg kentleriyle özdeşleştirmeye çalışan Newton, Paton, Myres, Maiuri, L. Robert, Bean, Cook ve Radt gibi yüzey araştırmacıları, Gökçeler’in (Gökçallar) Herodotos’ta, Strabon’da geçen Pedasa olduğu konusunda anlaşmış gibidir.”⁵²

Bununla birlikte, E. Varinlioğlu, yaptığı araştırmalarında Karia Bölgesi’nde iki adet Pedasa kentinin var olduğundan bahsetmektedir. Araştırmacı, ilk olarak Miletos yakınlarında M.Ö 3. ve 2. yy yazıtlarında anlaşılan, Atina vergi listelerinde adı geçen Pedasa (Pidasa)⁵³, ikinci olarak ise Strabon’un da bahsettiği üzere Halikarnassos yakınlarındaki Pedasa kentidir⁵⁴.

⁵⁰ Diler 2006, 479.

⁵¹ Çimen 2004, 1-2.

⁵² Varinlioğlu 1992, 214. Ayrıca, Pedasa kentinin yerleşkesi, yapılan çalışmalarda bulunan “*Pedasis / Pedasidos*” yazıtlı heykel kaidesi ile de desteklenmiştir.

⁵³ Herhangi bir yerleşimin lokalizasyonunu yapmak için yazıt ya da sikkeler olmadıkça kesin bir sonuca varmak neredeyse imkânsızdır. Yapılan yüzey araştırmaları ve Antik Çağ yazarlarının vermiş olduğu bilgilerle konu hakkında kesin yargılarla konuşmak yanlış olacağından, bunun yanı sıra Miletos yakınlarındaki Pidasa yerleşiminin Atina Vergi Listeleri’nde adı geçmesine rağmen hakkındaki bilgiler tartışmalı görüldüğünden, tüm bu veriler gelecek yıllarda yapılacak bilimsel

Antik kaynakların bildirdiğine göre Pedasa, M.Ö 6. ve 5. yy'larda önemli bir yerleşim haline gelmiştir. Herodotos'un aktardığına göre, Persler, M.Ö 546'da Sardeis'i ele geçirdikten sonra Kariyalılar üzerine bir ordu göndermişler ve orduya direnen tek halk ise Pedasalılar olmuştur. *“Pedasalılar, Pers generali Harpagos'a bir süre direndikten sonra Lide Dağı'nda istihkâm kurmuşlardır. İ.Ö 499 yılından sonraki İon ayaklanması sırasında, diğer bir Pers ordusu da güneye, Kariyalılar'ı bastırmaya geldi. Onları Labraunda'da bozguna uğratan Persler, daha sonra bir gece Pedasa yolunda tuzağa düştüler ve yok edildiler. Anlaşılan Persler bu susuz ülkede çok uzun bir yürüyüşe kalkmışlar ve gece karanlığında kalmışlardı. Fakat Pedasalılarla özel olarak ilgilendiler ve İ.Ö 496 yılında Miletos'u ele geçirdikten sonra onları da, güçlerini zayıflatmak amacıyla Miletos'un yukarısındaki tepelere taşıdılar. Bu yeni yerleşim de Pedasa adını aldı⁵⁵.”*

Halikarnassos Yarımadası'nın iç kesiminde lokalize edilen Pedasa, Demir Çağı Batı Anadolu halklarından olan Karların yazılı belgelerde ataları olarak gösterilen Lelegler tarafından kurulan önemli bir yerleşmedir. Yarımada'da Mausollos Dönemi öncesi halkları olan Lelegleri aydınlatmak amacıyla yapılan yüzey araştırmalarının ardından Pedasa kazılarına başlanmıştır⁵⁶ (Lev. XVa). Bu kapsamda kentte, Gökçeler Kalesi olarak tanımlanan Akropolis'in güneybatı kesiminde, yüzey araştırmaları sırasında kaçak kazı çukuru ile karşılaşılan alanda yani Athena Kutsal Alanı'nda (Lev. VIIa) 2007 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır.

Tapınak, teraslar üzerine inşa edilmiş⁵⁷ (Lev.XVb), doğu-batı doğrultulu, naos ve pronaostan oluşmaktadır (Lev. XVIa). Tapınak için ayrılan teras, özenli taş işçiliğine sahip podyum duvarı ile batı ve güneyden çevrelenmiştir. Pronaosu içten

---

kazılarla sağlanacaktır. Bu durum bizlere daha sağlıklı ve kapsamlı bilgiler sunacaktır. Ayrıca bkz. Robert 1935, 339. *“Mylasa'nın güneyinde Kassoseis halkının da yaşadığı ovanın güney ucunda Karacahisar Kasabası yakınında Pidasas, Pedasa, Pedasos veya Pedason adı verilen kent yer almaktadır.”*

⁵⁴ Varinlioğlu 1992, 214. Ayrıca, E. Varinlioğlu Stratonikeia yakınlarında Strabon'un “Pedason” olarak anlattığı üçüncü bir yerleşimden de bahsetmiş ancak bu lokalizasyon hakkında yeterli bir veri sunmamıştır.

⁵⁵ Bean 2000, 116.

⁵⁶ Diler et. al. 2011, (Baskıda).

⁵⁷ Antik Çağ'da dini yapılara baktığımızda hemen hemen çoğunun teraslar üzerine inşa edilmiş olduğunu görürüz.. Erken dönemlere baktığımızda ise kaya kültleri yüksek noktalarda yer almaktadır. Kültte esas olan inançtır ve amaç Tanrı'nın cisimhaneleştirilmesidir.

içe 6.60 x 4.75 m., naosu ise 6.60x 7.25 m. ölçülerindedir. Pronaos ve naosun kuzey duvarı ana kayaya yaslanmaktadır. Pronaos ve naosdaki özenli döşemenin kuzeybatı köşede bir bölümünde ana kaya düzeltilerek kullanılmıştır. Kutsal Alan'daki çalışmalarda ele geçen adak eşyalarının büyük bir kısmı kaçak kazıların tahrip ettiği kısımlarda ele geçmiştir. Özellikle tapınak terası güneybatı köşede ele geçen sırtında asma deliği bulunan fayans boğa figürünü, kemik kadın figürün başı, kemik iğne parçası, benzerleri çok geniş bir coğrafyada karşımıza çıkan pişmiş toprak figürlü alabastron parçası, pişmiş toprak figürün parçaları ve astragal gibi adak eşyaları kutsal alanın kimliğini belirlemede oldukça yardımcı olmuştur. Güneybatı köşede, çokgen taşlarla döşenen iyi korunmuş bir döşemeyle etrafı çevrilen ve çok derin olmayan bir kuyu ortaya çıkarılmıştır. 1x1.10 m. ölçülerinde kareye yakın kuyunun adak kuyusu olabileceği düşünülmektedir . Kuyunun dört köşesinde işlenen küçük yuvalar üzerini örten bir kapağın olabileceği fikrini de akla getirmektedir. Seramik ve küçük buluntular tapınak terasındaki dini aktivitelerin M.Ö. 7. yüzyıla kadar geriye gittiğini göstermekle birlikte tapınağın kullanımı Bizans Dönemi içlerine kadar devam etmektedir.⁵⁸

Kutsal Alan'da yapılan çalışmalarda 2008 yılında bulunan Athena Torsosu, "Athen" yazıtlı adak steli parçası (Lev. XVIIb) ve pişmiş toprak figürinler burada bir Athena Kültü'nün varlığını kesinleştiren bulgulardır⁵⁹.

Antik Kaynaklarda ise Athena Kültü ile ilgili şu satırlar ile karşılaşmaktayız:

"Pedasesliler Halikarnassos'un ötesinde kıyıda içeride oturuyorlardı; kendilerinin ya da komşularının başına can sıkıcı bir şeyler geleceği zaman, oradaki Athena rahibesinin sakalı biter kocaman olurmuş. Bu olağanüstü olay üç kez olmuş. Karia'da oturan halklardan bir tek onlar Harpagos'a karşı bir süre

⁵⁸ Diler et. al. 2011, (Baskıda).

⁵⁹ Diler, Bulut, Özer 2009, 30. " 2008 yılında ele geçen, üzerinde tanrıçanın adının yer aldığı bir yazıt parçası ve aegisi ile tasvir edilen Athena heykeline ait gövde parçası, tanrıçanın kutsal alanının lokalizasyonu ile ilgili tartışmaları sonuçlandırmıştır." Ayrıca, şu anda da kutsal alan dışında ters duran bir yazıtta (Signaturae Artificum) da Pedasa'nın adı geçmemesine rağmen Athena identifikasyonu yapılmıştır. Bkz. Paton-Myres 1896, 216.

direnmişlerdir; Lide Dağı denilen dağlık bölgede tahkimat yapmışlar, çok güçlük çıkartmışlardır. Zamanla Pedasesliler de düştüler. Lykialılar'a gelince, Harpagos ordusu Xanthos Ovası'na indiği zaman, onlar da karşı koydular, bitmez tükenmez kuvvetlere karşı az sayı ile dövüştüler; yiğitlikte nam aldılar, ama yenildiler, kentlerine geri atıldılar, kadınları, çocukları, hazineleri ve köleleri kaleye doldurdular ve alttan, yandan ateşe verdiler, öyle ki, yangın kaleyi yerle bir etti; bundan sonra birbirlerine korkunç yeminlerle bağlanarak düşmana saldırdılar ve Xanthos'ta oturanların tümü de savaşarak ölmüş oldular. Bugün bütün Lykia'da kendilerini Xanthos'lu diye tanıtanların, seksen ev dışında hepsi de yabancısıdır; bu seksen aile, o zamanlar ülkenin dışında bulunuyordu; bundan ötürü hayatta kalmışlardır. İşte Harpagos, Xanthos'u böyle aldı ve Kaunos'u da aşağı yukarı aynı şekilde ele geçirdi; zira Kaunoslular da noktası noktasına Lykialılar'ın yaptığını yapışlardır⁶⁰.”

“...ama bu felaketten sonra Karialılar toparlandılar ve savaşa yeniden başladılar. Perslerin Karia siteleri üzerine yürümeye hazırlandıklarını öğrenince Pedasos'a giden yol üzerinde pusu kurdular. Persler gece pusuya düştüler ve başlarında bulunan Daurises, Amorges ve Sisimakes de içinde olduğu halde kılıçtan geçirildiler; bunlarla beraber Gyges'in oğlu Myrsos da öldü. Bu işi başaranların başında Mylasalı Ibanollis oğlu Herakleides vardı. İşte Perslerin bu ordusu böyle mahvolmuştur.⁶¹”

“ Esir edilen Miletoslular Susa'ya gönderildiler. Kral Dareios bunlara kötülük etmedi; Ertythreia denilen denizin kıyılarında ve Dicle suyunun ağzında bulunan Ampe kentine yerleşmekle yetindi. Miletos toprakları Perslerle Karialılar arasında bölüştü. Persler Miletos kenti ile yakınındaki kırlık yerleri, Pedasos Karialıları da dağların eteklerindeki yerlerini aldılar⁶².”

“Artemisia ile birlikte çocuklara bakmak üzere Hermotimos'u da yolladı, bu Pedasoslu'ydu ve Büyük Kral'ın harem ağaları arasındaki görevi hiç de ikinci

⁶⁰ Hdt. I. 175-176.

⁶¹ Hdt. V. 121.

⁶² Hdt. VI. 20.

sıradan bir görev değildi. Pedasoslular, Halikarnassos'un ötesinde otururlar. Bunların ülkesinde şöyle meraklı bir olay geçmiştir: Sitlerine komşu bölgenin başına kısa süre içinde bir bela geleceği zaman Athena rahibesinin sakalı biter ve kocaman olur; bu görülmemiş olay iki kez olmuştur. Hermotimos da işte bu Pedasoslulardandır]. Kendisine yapılan kötülüğün öcünü bu kadar amansızca almış olan bir tek adam daha, bizim bildiğimiz bu dünyada yoktur. Savaş esiri olarak köle pazarında satılığa çıkarılmıştı; Khioslu Panionios adında birisi bunu satın aldı, bu adam geçimini ticaretlerin en bayağısı ile sağlardı; parlak oğlanlar satın alır, iğdiş ettirir, sonra götürür Sardes'te, Ephesos'da büyük paraya satardı. Çünkü Barbar ülkelerinde iğdişler asıl erkeklerden çok daha para eder, zire bunlara daha çok güvenilir. Bu dediğimiz Panionios çok oğlan iğdiş ettirmişti – çünkü geçimi bundandı – ve bu arada söz konusu ettiğimiz adamı da. Hermotimos, mutsuzluğu içinde mutlu, başka armağanlar arasında, Sardes'den Büyük Kral'a gönderildi. Zamanla, iğdişler arasında Ksrekses'in özel ilgisini kazandı.⁶³”

“Onlar tarafından terk edilmiş olan Pedasos kenti artık yok olmuştur. Fakat Halikarnassoslular'a ait toprakların iç kısmında, kendileri tarafından Pedasa olarak adlandırılan bir kent vardır; ve şimdiki arazi Pedasis olarak adlandırılır. Bu topraklardaki sekiz kentin Lelegler tarafından iskan edildiği, bunların kısa bir zamanda çoğalarak, Karia'da Myndos be Bargylia'ya kadar bütün toprakları ele geçirmekle yetinmeyip, Pisidia'nın da büyük bir parçasını kendilerine kattıkları söylenir. Fakat sonradan Karialılarla birlikte dışarıya sefere gittiklerinde tüm Hellas'a dağıldılar ve bütün soy yok oldu. Kallisthenes'in söylediğine göre, Moussollos sekiz kentten altısını bir kent olarak Halikarnassosla birleştirdi. Fakat Syangela ve Myndos'u olduğu gibi bıraktı. Bunlar Heodotos'un, kendilerinin veya komşularının başına talihsizlik gelince, Athena rahibesinin sakalının çıkacağını söylediği Pedaseslilerdir ve bu onların başına üç kez geldi ve şimdi dahi Stratonikeia topraklarında Pedason olarak adlandırılan küçük bir kasaba vardı. Ve baştan başa Karia'nın tümünde ve Miletos'ta Leleglere ait mezarlar, kaleler ve iskan yerleri görülür.⁶⁴”

⁶³ Hdt. VIII. 104-105.

⁶⁴ Strab. XIII, 1-59.

Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu Athena Tapınakları'na baktığımızda konum olarak genellikle yüksek bir tepe üzerine yani hakim noktaya yerleştirilmişlerdir. Pedasa'da yapılan çalışmalarda kutsal bir yol ve bu yolla bağlantılı Athena Tapınağı'na ulaşılmaktadır. Burada M.Ö 7. yy'a tarihlenen küçük buluntular alanın kutsaliyetinin kimliğinin en azından iki bin altıyüz yıl öncesine dayandığını kanıtlar⁶⁵.

İlk araştırmalarda, tanrıçaya adanmış bir yazıt sayesinde bu yapı aşağı yukarı anlaşılmıştır; komşu demoslardan bir grup insan (yazıtta isimlerinin bir kısmı eksiktir) Athena'ya ondalık (öşür vergisi)⁶⁶ sunmak için bir araya gelmişlerdir. Adağı (heykel ?) yapan sanatçı Herakleialıdır⁶⁷. Bahsettiğimiz yazıt M.Ö 5. yy'a tarihlenmektedir. Bu Herodotos'un bize aktardığı tanrıçanın varlığını belgeleyen önemli bir epigrafik kanıttır. Pedasalılar'ın başına üzücü bir olay geldiği zaman Athena rahibesinin sakalının uzaması yani rahibenin yüzüne erkeksi bir maske takması, maskülen bir kimliğe bürünmesi ilkel bir gelenek gibi görünmektedir⁶⁸. Bu Leleg Athenası⁶⁹ ya doğunun silahlı tanrıçası ya da erkeksi bir güçle bağdaştırılan bir tanrıçayla ilişkili olabilir. Bununla birlikte Halikarnassos'daki Zeus Askraios kült alanına gitmek üzere çıkan gösterişli tören alayının çıkış noktası Pedasa'dır⁷⁰. Şöyle ki; *“Pedasa kutsal alanında Zeus adına kutlanan bir kurban töreni sırasında, getirilen bir keçinin tören alayındaki mucizesi halk arasında anlatılmaktadır. Pedasa'dan yola çıkan, boynundan iple bağlı bir keçinin rahibin önünde giderek ve aynı zamanda arkasından gelen tören alayını yönlendirerek 70 stadionluk yolu şaşırmaksızın tören alayına kadar gelmiştir. Keçinin bu yürüyüşü sırasında ilginç bir olay daha yaşanmış, keçi kutsal alana yaklaşırken kendisine iki karga eşlik etmeye başlamış, bunlardan birinin boynu beyaz renkliymiş. Bu iki karga dışında başka hiçbir karganın bu alana*

⁶⁵ Diler, Bulut, Özer 2009, 30.

⁶⁶ Toprak ürünlerinden veya diğer bazı kazançlardan alınan bir tür vergi.

⁶⁷ Söz konusu vergilerle Herakleia vatandaşı olan bir sanatçıya adak heykeli (?) yaptırılmış olmalıdır. Zaten bilindiği üzere Antik Çağ'da tapınak için halktan toplanan vergiler tapınağın inşasında ya da sonradan yapılan eklemelerinde kullanılmaktaydı.

⁶⁸ Şahin 2001, 12.

⁶⁹ Thomson 2007, 247.

⁷⁰ Laumonier 1958, 609.

yaklaşmadığı da anlatılıyor.”⁷¹ Kargalara yönelik bu anlatım, kehanet işlerinde, ehlileştirilen yabancı kargaların kullanımını anımsatmaktadır. Keçinin mucizevi yürüyüşü Apollonios tarafından farklı anlatılmaktadır: “ Halikarnassos’da Zeus Askarios adına yapılan bir kurban töreni için, bir keçi sürüsü getirilir ve rahipler tarafından tanrıya kurban edilir. Rahiplerin kurban işini bitirdikleri anda, bir keçi (kimse tarafından itilmeden) belirir ve sunağa doğru ilerler, rahip onu yakalar ve tanrıya kurban eder.”⁷²

Zeus, Aristoteles’in de dediği gibi Pedasa’nın da tanrısı olabilir ve Athena ile birlikte aynı Delos, Atina Akropolisi, Lindos’ta olduğu gibi ilkel bir çifte tapınım oluşturuyor olabilir. Tapınakta görev yapan baş rahibeler törenlerde, özellikle Artemis ve Dionysos kültlerinde ya da prehistorik kült uygulamalarında olduğu gibi baskın bir rol oynardı ⁷³.

Herodotos’un aktarmış olduğu Athena rahibesinin sakalının uzaması yani özellikle bir kadının erkeksi görünümüne bürünerek sakalının çıkması olağan dışı bir durumdur. Söz konusu kente ya da komşularının başına gelecek kötü bir felaketi anlatır.

Kutsal Alan’da gerçekleştirilen temizlik ve kazı çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır. Athena Tapınağı’nı barındıran temenos üzerinde kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Ancak gerek kazıların tamamlanmış olması, aynı zamanda Orta Bizans yapıları ile iskan edilmesi belge anlamında daha fazla buluntuya ulaşılamayacağını göstermiştir. Aynı zamanda Athena Tapınağı çalışmalarında tanrıça ile ilgil verilerin Karia’da Athena kültüne ait bir yontuyu kutsal alan ile doğrudan ilişkilendirebileceğimiz tek örnek Pedasa’dan gelmektedir. Athena rahibesinin törenlerde Athena rolüne bürünmesi⁷⁴ ve sakal takması Babil tanrıçası Ishtar ile benzemektedir. Çünkü Ishtar hem maskülen hem de feminen özellikler

⁷¹ Şahin 2001, 12.

⁷² Şahin 2001, 12.

⁷³ Laumonier 1958, 609-610. Pedasa’da çifte kültün varlığını kesinleştirecek ya da Zeus tapınımını ortaya koyacak herhangi bir bulguya şu ana kadar rastlanılmamış olmakla beraber, bu sadece A. Laumonier’in ortaya atmış olduğu bir düşünceyle sınırlıdır.

⁷⁴ Laumonier 1958, 609.

gösterir. Bu durumda sıra dışı tanrıça Ishtar, cinsiyetle ilgili tabuları yıkmaktadır⁷⁵. Ayrıca Ishtar tasvirlerine baktığımızda tanrıçanın her iki yanında “baykuş” betiminin yer alması ve Athena’nın da İonia’da Arkaik Dönem’de Ishtar geleneğine bağlı olarak kanatlı betimlenmesi iki tanrıçayı ilişkilendirmemize yardımcı olur (Lev. XVIIa)⁷⁶. Bunun yanı sıra Ishtar’ın da savaş tanrıçası sıfatı vardır.

Dolayısıyla tüm bu belirteçler ve ilişkilendirmeler göz önüne alındığında Athena’nın kökenini doğuya dayandırmak, özellikle de Mezopotamya ile ilişkilendirmek mümkün görünmektedir.

Stratonikeia

Stratonikeia Antik Kenti Karia’da Mylasa’nın 40 km. kadar doğusunda, Mylasa’dan İç Karia’ya giden yol üzerinde ve üç yanı dağlarla çevrili bir vadide yer alır (Lev. XIVa). Vadi’nin güney tarafında bugün adı Kadı Kulesi Tepesi denilen çamlı ve üzeri düz bir tepenin eteğindedir. Şehir, M.Ö. 276-238 yılları arasında kurulmuştur⁷⁷. Strabon⁷⁸’a göre Karia’nın iç kesimindeki en önemli üç kentten birisidir. Bu bölgedeki yerleşimler Eski Tunç Dönemi’ne kadar inmesine rağmen, Stratonikeia ve çok yakın çevresindeki buluntular M.Ö. II. bin sonlarına aittir⁷⁹.

Antik yazarların⁸⁰ verdiği bilgiye göre burada Hellenistik Dönem öncesine ait bir yerleşimin olduğu ve bunun Khrysaoris ve Idrias olarak bilindiği anlaşılır.

Seleukoslar M.Ö 281 yılındaki Kurupedion Savaşı’nın ardından Karia Bölgesi’ni ele geçirirler. İşte bu tarihlerden sonra, muhtemelen M.Ö 270’lerde Antiokhos, Kraliçe Stratonike adına bu şehri kurmuş olmalıdır. Mitolojik olarak şehrin kuruluşu romantik bir hikayeye dayandırılır. Büyük İskender’in ölümünden sonra merkez ülke Suriye olmak üzere kurulan Seleukos Krallığı’nın başındaki I. Seleukos M.Ö. 299/298 yıllarında politik nedenlerle Demetrios Poliorkades’in kızı Stratonike ile evlenir. Kral bu dönemde 60 yaşlarındadır ve ülkeyi oğlu Antiokhos

⁷⁵ Haris 1991, 268.

⁷⁶ Işık 2012, 334.

⁷⁷ Akarca 1987, 56.

⁷⁸ *Strab.* XIV, II, 25.

⁷⁹ Söğüt 2009, 264.

⁸⁰ *Hdt.* V, 118; *Strab.* XIV, II, 25; *Paus.* V, XXI, 10.

ile beraber yönetmektedir. Evliliklerinden kısa bir süre sonra oğlu Antiokhos ve eşi Stratonike arasında bir aşk başlar ve bu durumun anlaşılmasının ardından Seleukos eşini oğluna vererek onları ülkenin doğusuna gönderir. M.Ö. 281 yılında da kral Seleukos öldükten sonra yönetim oğlu Antiokhos'a kalır.

Antik kaynaklara göre Stratonikeia birkaç kez Rhodoslular'ın hakimiyetine girmiştir. Özellikle M.Ö 197 yılında Stratoniekia'nın Rhodoslular'ın eline geçmiş olduğu bilinir. M.Ö 187 yılında Apameia Barışı, bölgede Rhodoslular'ın hakimiyetini onaylamıştır. Ancak M.Ö. 167'de Romalılar kenti geri almışlardır. M.Ö. 130 yılında Aristonikos Romalılar'a karşı Bergama'da hak iddia ettiği zaman Stratonikeia'ya sığınır⁸¹. M.Ö. 88 yılında Pontus Kralı Mithridates Stratonikeia'yı istila etmiştir. Ardından M.Ö. 40 yılında Parthlı komutan Labienus buraya saldırmış ancak geri püskürtülmüştür⁸².

Yerleşim Romalılar'dan sonra önemini korumuş ve Bizans Dönemi'nde de psikoposluk merkezi olmuştur. 1952 yılında geçirdiği şiddetli deprem ve altında da kömür yataklarının bulunması sebebiyle, köy iki defa yakın yerlere taşınmıştır⁸³.

Kent, 19. yy'dan itibaren pek çok gezginin, yerli ve yabancı bilim adamının dikkatini çekmiştir⁸⁴. 1709'da İngiliz Sherard, bouleuterionun duvarına Grekçe ve Latince olarak yazılmış olan Diokletianus'un fiyat listesini kopyalamış ve yayınlamıştır⁸⁵. 1743 ve 1755 yıllarında Poccocke Stratonikeia'yı ziyaret etmiş; tiyatro, şehir kapısı ve bouleuterion üzerine gözlemlerini yazmıştır⁸⁶. 1863 yılında Tremaux Stratonikeia'nın şehir planını çizmiştir⁸⁷.

Stratoneika Antik Kenti'nde ilk kazılar 1 Ağustos 1977 yılında Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığında bir ekip ile önce Kuzey Şehir Kapısı'nda ve sonra Gymnasion'da başlamıştır. Çalışmalar ilerledikçe bouleuterion ve tiyatro gibi yapılar

⁸¹ Boysal 1990, 128-129.

⁸² Söğüt 2009, 265.

⁸³ Akurgal 2007, 486.

⁸⁴ Küçükveren 2005, 193.

⁸⁵ Özgan 1999, 13.

⁸⁶ Özgan 1999, 12.

⁸⁷ Özgan 1999, 15.

ile devam etmiştir. Bu ekibin çalışmaları 1995 yılına kadar sürmüştür⁸⁸. 1989'da Prof. Dr. Ender Varinlioğlu eksedra ve gymnasionda çalışmalar yürütmüştür⁸⁹. 2003-2006 yıllarında ise Prof. Dr. M. Çetin Şahin'in başkanlığında bir ekip tarafından kazılar yapılmıştır. 2008 yılından itibaren de Doç. Dr. Bilal Söğüt başkanlığında kazılar yürütülmektedir⁹⁰.

Hellenistik Çağ'a tarihlenen bir yazıtta ele geçen "plateia" sözcüğünden şehrin ızgara planlı olduğu anlaşılmıştır. Günümüze kadar ayakta kalabilen yapılar doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda olmaları sebebiyle ızgara planına tam oturmuştur. Yamaçlardaki set oluşumu ise ızgara planının doğu batı doğrultusuna bir kanıt olmalıdır⁹¹. Geniş surlarla çevilmiş olan Stratonikeia antik kenti aşağı ve yukarı şehir olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Yapıların büyük bir kısmı düzlük bir alan oturan aşağı şehirdedir⁹². Tamamı yaklaşık 3500 m.'yi bulan surların dışında kentte bilinen önemli bir yapı M.Ö. 2.yy'ın II. çeyreğine tarihlenen ve inşası sonraki dönemlerde de devam eden Gymasion'dur. Augustus ve İmparatorlar Tapınağı ile kent bouleterionu Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen yapılar arasındadır. Depremde yıkılıp sonrasında Roma İmparatoru Antoninus Pius'un (M.S. 138-161) yardımı ile M.S. 2.yy'ın ortalarında ayağa kaldırılan yapı ise Kuzey Şehir Kapısı'dır.

Kuzey şehir kapısı (Lev. XVIIb) , kuzey sur duvarı üzerinde, Lagina'dan gelen kutsal yolun nekropolis içinden geçerek kente ulaştığı yerdedir. Bu nedenle buranın giriş ve tören kapısı olarak büyük bir önemi bulunmaktadır (Lev. XVIIIa). Kapı, 42.5 m. genişliğinde ve 14.20 m. yüksekliğinde iki yanda anıtsal kemerli girişler ve bununla birlikte yarım daire cephesi heykellerle süslenmiş nymphaeum bulunur⁹³. Yapının M.S. 139 depreminden sonra yapıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle de yeni şehir kapısının yapımına olasılıkla bu depremden sonra başlanılmış ve M.S. 139 yılı bu yapının buluntuları için Terminus Ante Quem olarak değerlendirilebilir.

---

⁸⁸ Söğüt 2009, 263.

⁸⁹ Varinlioğlu 1990, 219.

⁹⁰ Söğüt 2009, 263.

⁹¹ Akarca 1987, 56.

⁹² Boysal 1993, 316.

⁹³ Söğüt 2009, 265.

İlerleyen bölümlerde bahsedeceğimiz ve tezimiz kapsamında değerlendirmeye aldığımız, Muğla Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Athena Yontusu 1978 yılında Stratonikeia Kent Kapısı çalışmaları sırasında ele geçmiş bir eserdir. Her ne kadar böylesine önemli bir yapının bir bölümünde Athena heykeli bulunmuş olsa da kentin ana kültürünün Zeus olduğu bilinmektedir. Kent Kapısı'nın yontuculuk süslemeleri ve zenginliği için mimarisi ile beraber planlanıp tamamlanan ve bir yontu grubu içerisinde olan eser diğerlerinden daha büyük olması ile de dikkat çekicidir. Bu da muhtemelen tanrıçanın şehir koruyuculuğu sıfatı ile ilişkilendirilebilir. Kentte bulunan yazıtlar dinsel inanışla ilgili bilgiler sunmaktadır. Buna göre de çok sayıda epithetle karşımıza çıkan Zeus en önemli yeri kapsamaktadır. Bunların en başında Zeus Khrysaoreus gelmektedir. Sadece Stratonikeia değil Karia Bölgesi'nin önemli bir kültürü olan Khrysaor ile Yunan efsaneleri arasında olan ilişki ve kültürün adının Submyken Dönemi kahramanına kadar gittiği belgelerden bilinmektedir. Diğer bir görüş ise Khrysaor bir Lykia tanrısı idi ve Karia'ya gelen Lykialı kolonistler kültürü buraya taşımışlardı⁹⁴.

Euromos

Mylasa'nın kuzeybatısında, Miletos'a doğru uzanan karayolu üzerindeki en dikkat çekici yerleşme yeri, Plinius'un Eurome dediği Euromos'tur⁹⁵. Milas-Söke karayolunun 12 km. yolun sağ tarafında konumlanır (Lev. XIVa). Yoldan tapınak sütunlarını ve agora kalıntılarını görmek olasıdır. Tapınağın ayakta kalan sütunlarından dolayı yöre halkı tarafından "Ayaklı" olarak da isimlendirilmiştir⁹⁶. Euromos Antik Çağda, yörenin Mylasa'dan sonra en görkemli kentiydi⁹⁷. M.Ö 8. yy'dan beri yerleşmelere sahne olan kent M.Ö 5.yy'ın ortasında Attika-Delos Birliğine Hyromos ya da Kyromos adıyla üyeydi⁹⁸. Bugünkü Selimiye ovasının kuzey kesimini elinde tutan kent, tarihçi Polybios'un "Euromos"daki kentlerden söz etmesi isminin genişçe bir alana verilmiş olduğunun göstergesidir. Bu kentler olasılıkla yakınındaki Olymos ve Khalketor olmalıdır⁹⁹. "Güçlü" anlamına gelen

⁹⁴ Laumonier 1958, 207.

⁹⁵ Sevin 2001, 119.

⁹⁶ Kızıl 2002, 107.

⁹⁷ Kızıl 2002, 107.

⁹⁸ Sevin 2001, 119.

⁹⁹ Kızıl 2002, 107.

“Euromos” ismi, Maussolos’un Hellenleştirme politikasının sonucu olarak kullanılmış olmalıdır¹⁰⁰.

Euromos, M.Ö 201-196 yılları arasında Makedonya kralı 5.Philippos’un işgali altında kalmıştır. M.Ö 167 yılında Milas’ın saldırılarına maruz kalan kent, Apameia barışı ile tekrar Karia’ya hâkim olan Rodos’un müdahalesiyle bu saldırılardan kurtulmuştur¹⁰¹. Buna rağmen bir süre sonra kendisinden daha güçlü olan Mylasa ile Sympoliteia antlaşması yapmak zorunda kalmıştır. Bu ortak yönetim sırasında, kuzey komşusu Heraklia’nın topraklarını yağma edip, kutsal ve özel mallarını götürmeleri her iki kentin aralarının açılmasına neden olmuştur. Daha sonra Milas araya girerek bu sorunu çözümlenmiştir. Euromos’un karşı eyleme geçmeyip Milas’a başvurması zor bir dönemden geçtiğini göstermektedir¹⁰². Bu olaylarının anlatıldığı yazıtta; Milas’ın kendi çıkarlarını ön planda tuttuğunu göstermektedir. Başka bir yazıtta ise; Milas’ın sympoliteia kurallarını çiğnediği gerekçesiyle Euromos’tan 50 talent zarar ödentisi istediği, bu durum karşısında Euromos’un Roma ve Rodos’a başvurmak zorunda kaldığı belirtilmektedir¹⁰³. Euromos’un özgürlüklerinin ellerinden gideceğini anladıkları anlarda Roma ve Rhodos gibi dönemin büyük güçlerinin dostluklarını aramışlardır¹⁰⁴. Euromos bağımsızlığını kazandıktan sonra gelişmiş ve zenginleşmiştir¹⁰⁵.

Euromos’ta 2011 yılından itibaren Yrd. Doç. Dr. Abuzer Kızıl başkanlığında sürdürülen kazılarda, Agora’nın Güneybatısında Selimiye - Milas karayolunun hemen kenarında yer alan yol seviyesinden aşağı bir kotta menfez ayaklarının yanında Milas-Selimiye karayolu çalışması sırasında ortaya çıkan kesitte kalıntı ve izlerden dolayı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Lev. XVIIIb). Yürüme zemininden seviye inme çalışmalarına başlamadan önce mevcut kesitte yapılan yüzeysel temizlik çalışmasında temel seviyesine kadar kaba hatlarıyla bir stratigrafi tespit edilebilmiştir. Sondaj çalışmalarında, tezimiz kapsamında değerlendirdiğimiz Tanrıça Athena’ya ait adak heykelciği ele geçmiştir. Aynı zamanda alanda yapılan

¹⁰⁰ Kızıl 2002,107.

¹⁰¹ Akarca,1954,134

¹⁰² Kızıl 2002,109.

¹⁰³ Kızıl 2002,109.

¹⁰⁴ Kızıl 2002,110.

¹⁰⁵ Bean 2000,30.

çalışmalarda, dolgu tabasında Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen günlük kullanım kaplarına ait parçalar ve yine Roma Dönemi'ne tarihlendirilen üç adet gümüş, bir adet bronz sikke buluntular arasındadır¹⁰⁶.

Kentte yer alan yapılara kısaca değinmek gerekirse, Kalıntıları günümüze kadar gelebilen Zeus Lepsynos Tapınağı Anadolu'daki en iyi korunan yarım düzine tapınaktan biridir¹⁰⁷. Korinth düzenindeki tapınak M.S 2.yy'a aittir. Orijinalinde kısa kenarlarda altı, uzun kenarlarda onbir sütuna sahiptir. Ancak bugün bunlardan sadece üçlü, beşli ve sekizli gruplar şeklinde, arşitravlarıyla beraber onaltı tanesi ayaktadır¹⁰⁸.

Tapınağın kuzeyinde kenti çeviren Hellenistik döneme tarihlenen surlar yer alır. Surlar yer yer dört köşe ve yarım daire kulelerle desteklenmiştir. En iyi korunan bölümü tapınaktan tiyatroya giderken karşılaşılan tepenin üzerindeki kule ve duvarlardır¹⁰⁹.

Kentin Agorası; düz bir alana kurulmuştur. Dört tarafı dor düzeninde stoalar ile çevrelenen agoranın alanı 50x70 m. ölçülerindedir. Stoadan sadece birkaç sütun ayakta kalabilmiştir. Daha batıdaki başka bir stoanın dikmelerinin biri üzerinde Kallisthones'in kente yaptığı mali yardım ve Iasos'un yandaşlığı üzerine bilgi veren uzunca bir yazıt yer almaktadır. Yazıt oldukça harap durumdadır¹¹⁰.

Tapınakla yol arasındaki düzlükte lahit mezarlar bulunur. Bunların arasında öküz başı ve çelenklerle süslü biri kırık iki güzel mermer lahit dikkat çekicidir. Bu alandaki tek anıtsal mezar yapısı bitişik odalardan oluşan, tonoz çatılı mezardır¹¹¹. Bu mezarların çatıları Karia tarzında büyük ve kalın yassı taşlarla kapatılmıştır¹¹².

¹⁰⁶ Euromos Kazısı 2011 yılı çalışmaları raporu.

¹⁰⁷ Bean 2000,30.

¹⁰⁸ Bean 2000,30.

¹⁰⁹ Kızıllı 2002,112.

¹¹⁰ Kızıllı 2002, 112.

¹¹¹ Kızıllı 2002, 112.

¹¹² Bean 2000, 32.

Euromos'ta "Lepsinos" epitheti ile baştanrı Zeus karşımıza çıkar. Zeus Lepsinos kültürünün varlığını gösteren kanıtlar birçok yerde ele geçmiş olup, "Lepsinos" epithetinin Yunanca olmamasından dolayı da yerel bir kült olabileceği düşüncesi kabul görmüştür. Bununla birlikte M.Ö. 2.yy ve M.S. 1.yy sonuna kadar sikke basan Euromos'un sikke tasvirlerinde çoğunlukla Zeus Dinyosos, çift ağızlı balta, geyik ve kartal görülmektedir. Ayrıca, Zeus'un tasvirlerinde sağ elinde çift ağızlı balta ve sol elinde mızrak tutarken görülmesi Zeus Labraundos'a benzetilmiştir. Bu durum iki kentin politik birlik oluşturması ile açıklanabilir¹¹³.

Sonuç olarak, Euromos Antik Kenti'nde baştanrı Zeus kabul edilmiş, Tanrıça Athena kültürünün varlığını gösteren herhangi bir kanıt rastlanılmamıştır. Bu bağlamda Menfez çalışmaları sırasında ele geçen Athena heykelciği bir adak yontusu niteliğindedir.

Tralleis

Tralleis Antik Kenti, Aydın İli'nin kuzeyinde Mesogis (Kestane) Dağları'nın güney yamacında, yüksek bir tepelik üzerine kurulmuştur¹¹⁴ (Lev.XIVa). Yerleşim, hem iklim koşulları hem de verimli toprakları dolayısıyla sosyal ve ekonomik anlamda ticari bir merkez olmuş ve önemini korumuştur¹¹⁵. Yapılan araştırmalar, Tralleis antik kentinin M.Ö I.bin yılın başlarında Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya göç eden Argoslular ve Thrakia ya da Ilyria'dan gelen Traller tarafından kurulmuş olabileceğini belirtir¹¹⁶. Kentin geçmişinin M.Ö. 5.yy'a kadar indiği bilinmektedir.

M.Ö. 546 yılında Persler'in hakimiyetine girmiş, komşuları Menderes Magnesiası ve Ephessos aracılığı ile de Yunan etkileşiminde kalmış ve neredeyse bir Yunan kenti haline gelmiştir¹¹⁷. Bununla birlikte M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'e direnç göstermemiş aksine bağlılıklarını bildirmişlerdir. M.Ö 313 yılında Seleukoslar'ın eline geçen kent Seleukeia - Tralles adıyla bilinen bir koloni haline

¹¹³ Sina 2002, 52 vd.

¹¹⁴ *Strab.* XIV, 647; Texier 2002, 98.

¹¹⁵ Texier 2002, 102.

¹¹⁶ Texier 2002, 98.

¹¹⁷ Rayet-Thomas 1997, 26.

gelmiştir¹¹⁸. M.Ö. 190 yılında ise Bergama Krallığı'na bağlanmış ve Tralleis adını almıştır. Kent, Hellenistik Dönem boyunca refah içinde yaşamış ve M.Ö. 133'te Bergama Krallığı'nın Roma'ya devredilmesinden sonra Roma hakimiyetine girmiştir.

M.Ö. 26 yılında meydana gelen depremde tahrip olmuş ancak İmparator Augustus Dönemi'nde yeniden onarım görmüştür¹¹⁹.

Kent, 19. yy'da birçok gezgin ve araştırmacı tarafından ziyaret edilmiştir. İlk olarak Pococke, kentte yaptığı araştırmalar esnasında Tralleis adının geçtiği bazı yazıtlar bulmuş, ancak önemsememiştir¹²⁰. Charles Texier kent duvarlarının taş ocağı olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Ardından kente gelen Charls Fellows, günümüzde ayakta duran ve “Üçgözler” olarak adlandırılan yapının saray ya da gymnasium olabileceğini öne sürmüştür¹²¹.

Tralleis'te ilk sistemli kazılar 1888 yılında Von Kaufmann başkanlığında tiyatro ve gymnasionda başlamış ve o yıl ilk defa Tralleis'in 1/10.000 ölçeğinde planı çıkarılmıştır. 1902 yılında Halil Ethem Bey iki ayrı kampanya şeklinde kazıları sürdürmüş, stoa ve bazilika yapılarında çalışmıştır¹²². 1996 yılından itibaren ise Aydın Müzesi ve Adnan Menderes Üniversitesi işbirliğinde Yrd. Doç. Dr. Rafet Dinç başkanlığında kazılar devam ettirilmektedir.

Tralleis'te baştanrı olarak bir çok yazıtta görülen Zeus Larasios karşımıza çıkmaktadır. Kentte ele geçen bir mezar stelinde “Mezarı kullanacak başka bir kişinin Zeus Larasios'a para cezası ödeyeceği” belirtilmiştir¹²³. Strabon'un Tralleis'in kuzeyinde bulunan Larisa Kenti'nden adını aldığı ifade ettiği Zeus Larasios kentin en önemli kültü idi¹²⁴. Kentte Zeus kültü yanında Apollon, Dionysos,

¹¹⁸ Özgan 1982, 6, dipnot 29.

¹¹⁹ Texier 2002, 100.

¹²⁰ Texier 2002, 100.

¹²¹ Özgan 1982, 9.

¹²² Özgan 1982, 11.

¹²³ Ölmez 1996, 190-191.

¹²⁴ *Strab.* XIV, I, 42.

Aphrodite, Artemis, Hermes, Demeter, Helios, Herakles, Tykhe ve Nike'nin varlığına işaret eden sikke bulguları da ele geçmiştir.

Tralleis Antik Kenti kazılarında ele geçen Miğferli Athena Başı'nın bulunduğu mevki tam olarak bilinmemektedir. Ancak kentte Athena'nın varlığına işaret eden bulgulara rastlanılmıştır. M.Ö. 2.yy'a ait bir Tralleis sikkesinin arka yüzünde "TRAA" lejandı ve Athena betimlemesi görülmektedir¹²⁵. İmparatorluk döneminde Athena, bildik tarzda uzun khitonlu, aegisli, miğferli, mızrak ve kalkanına kuşanmış olarak görülmektedir. Bu semboller sadece savaşçı bir kimlik değil aynı zamanda şehir koruyucusu sıfatına ithafen tanrısal bir güç olarak karşımıza çıkar.

---

¹²⁵ BMC Lydia 1901, 351, no 1555, res. 37, 4.

BÖLÜM V: KARIA BÖLGESİ BULUNTUSU ATHENA YONTULARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ VE TARİHLENDİRME

Anadolu'da tarihsel süreçte kronolojik açıdan bir dönüm noktası diyebileceğimiz M.Ö. 546 yılındaki Pers hakimiyeti, siyasal ve ekonomik gelişmelerle birlikte kültürel anlamda da değişiklikler yaratmıştır. Özellikle heykeltıraşlık alanında sanatçıların yaptığı yenilikler ve ortaya çıkan eserlerle birlikte kendilerinden sonra gelen dönem sanatçıları da etkilemişlerdir. M.Ö. 4. yy'da Karia'da güçlü bir hakimiyet kuran Hekatomnidler hanedanlığı sanatsal anlamda da önemli eserler sağlamışlardır. Bu dönemin sonlarına yaklaşıldığında Karia Bölgesi'nde de Hellenistik sanat yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır¹²⁶. Hellenistik Dönem ile beraber Bergama, Aphrodisias, Miletos, Ephesos gibi güçlü merkezler kendi ekolünü yaratmış, sanat dönem kültürü ile sentezlenmiştir. Yaratıcı merkezlerin çokluğu ve çeşitliliği ile teknik zorlamalardan uzaklaşmış, tek bir hedefe yönelme duygusundan çıkmıştır. Dönemin sorunlarına oldukça hakim olan sanatçılar eserlerinde yerel ifadeleri kullanmışlar, günlük hayattan betimlemelere önem vermişler ve bir yandan da dönemin sosyal ve siyasal sorunlarından uzaklaşmamışlardır. Bununla birlikte Klasik Dönem eserleri de kopya edilmeye devam edilmiştir.

Roma Dönemi heykeltıraşlığının iki ana kategorisini portreler ve kabartmalar temsil etmekle beraber önceki dönemlerin önemli eserlerini kopya etme geleneği devam etmiştir. Ancak bu dönem eserlerinde hissedilen; estetik değerlerden uzak, sert ve kaba işçiliklerdir. Portreler imparatorluk ikonografisinin anlaşılmasında önem arz etseler de yerel üsluplar, hatalı kopyalar nedeniyle portre sanatında sorunlar ortaya çıkmıştır.

Yukarıda söz edilen özellikler dikkate alındığında, tez kapsamında değerlendirdiğimiz ilk örnek olan Pedasa Athena Yontusu'nun kopya ya da ikinci bir kullanımın olabileceğini gösterecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Aksine,

---

¹²⁶ Spivey 1996, 191 vd.

başı eksik olan eserimizi stilistik açıdan değerlendirdiğimizde kendine özgü olması ve dönemin özelliklerini taşıması açıkça görülmektedir.

Hem Roma kopyalarının hem de Hellenistik orijinallerin kendilerine özgü değerleri vardır. Biri diğerinin soluk bir yansıması olmayıp birbirlerini tamamlarlar. Kopyalar kimi soğuk, kimi ise hassas özellikler taşır¹²⁷. Stratonikeia Antik Kenti'nden ele geçen Athena Yontusu'nda elbise sert, belirgin hatlı ve hareketsiz görünmektedir. Elbisede yassı kanallar ve geniş oyukları olan kıvrımların keskin bir şekilde sıkılaştığı sert yüzeyler oluşmuştur. Yüzeysel, keskin ve kaba işçilik Roma Dönemi yontu sanatını tamamen yansıtır. Bunun yanısıra uzun ve dar bir vücut proporsiyonu vardır. Ayrıca, Stratonikeia ve ona bağlı kutsal alanlarda birçok yapının mermer olması yazıtlarda Antik Çağ taş ocaklarından bahsedilmesi ve kentten ele geçen heykeltıraşlık eserleri, kente ait bir heykeltıraşlık ekolünün varlığını da akla getirmektedir.

Euromos Kazısı'nda bulunan adak heykelciğine baktığımızda, Stratonikeia'dan ele geçen Athena yontusuna göre daha yüzeysel bir işçilikle karşılaşmaktayız. Detayların işlenişinde ayrıntılara önem verilmemiş, uzun vücut hatları ile kütleli bir görünüm oluşturmaktadır. Eserin vücut oranlarında çok az da olsa önceki dönemlerin etkileri sezilmekle beraber, döneminin orijinal eseri olmalıdır. Athena'ya ait bu adak heykelciğinde ikinci bir kullanım söz konusu değildir.

Tralleis Athena Başı'nda yüzde görülen duygusuz, sert ve dalgın ifadesi, yontu teknikleri, yüz uzuvlarının orantısız verilmesi ve yakın örnekler incelendiğinde tarihlemesinde Geç Hellenistik Dönem dikkate alınmıştır.

---

¹²⁷ Smith 2002, 16-18.

İncelediğimiz eserlerden ilki olan Pedasa Athena Heykelciği ile stil açısından ilişkili görülebilecek önemli bir örnek Lindos'tan¹²⁸ ele geçen Athena yontusudur (Lev. XIXa). Torsonun üst kısmı kısa, alt kısmı uzun yapılmış, vücutta farklı yöne burkulmalar görülmektedir. Kuşak, göğüs altından geçirilmiş ve buna bağlı olarak göğüs altı ile kuşak arasında “V” şeklinde katlanmalar oluşmuştur. Elbisenin bacak arasına yığılması ve bir taraftan da elbise altından vücut hatlarının belli edilmesi, göğüslerin ve omuzların asimetrik oluşu, vücutta görülen hafif “S” duruş, yumuşak bir işçilik sergilemesi gibi durumlar bizi Geç Helenistik Dönem stil özelliklerine götürmektedir. Tanrıça'nın aegisinde gorgon cepheden değil bir yana bakar şekilde betimlenmiştir. Bu özelliği ile de Lindos Athenası ile örtüşmektedir. Saydığımız bu noktalar Geç Hellenistik Dönem (M.Ö. 150-30) stilini yansıtır. Ancak bir yandan Geç Hellenistik'te hareketlerde ve vücut oranlarında görülen gevşeme Pedasa Athena heykelciğinde karşımıza çıkmaz. Bu aynı zamanda günlük hayattan seçilen figürler gibi hareketli değil, bir tanrıçanın güçlü ve durağan havasına sahiptir. Her ne kadar eserin baş kısmı eksik olsa da bir tanrıçanın içe dönük ve ciddi bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Pedasa Athenası'nın tarihlendirilmesinde diğer bir dayanak noktamız da Pergamon Zeus Sunağı doğu frizi “Gigantomachia” sahnesinde görülen Athena kabartmasıdır (Lev. XIXb). Tanrıça peplos ve aegisi ile tasvir edilmiş, elbise tamamen iki bacak arasına yığılmış, her iki bacak da elbise altından gösterilmiş, peplos göğüs altından ince bir kuşakla bağlanmış ve bunun sonucunda da kuşak etrafında yüzeysel katlanmalar meydana gelmiştir¹²⁹. Ayrıca aegiste yer alan Medusa başı Pedasa Athena heykelciğinde olduğu gibi bağlayıcı bir amaç da taşımıştır. Stilistik açıdan Pedasa buluntusu heykelciğimiz, Pergamon doğu frizde yer alan Athena ile de daha önce saymış olduğumuz bu benzerlikleri taşımaktadır¹³⁰. Dolayısıyla bu durum Pedasa Athenası'nın tarihini biraz daha

¹²⁸ Blinkenberg- Kinch 1960, 547, Fig. 18-19.

¹²⁹ Dönemin üslubuna uygun kadın heykellerinde zarif bir duruş söz konusudur. R.R.R Smith'e göre çoğunun başı olmamasına rağmen güçlü bir ifadeleri vardır. Hellenistik figürlerde poz, giysi ve giysi kıvrımlarının farklı şekillerde biraraya getirilmesi çok sayıda yeni birleşim yaratmıştır. Çoğu aynı poz ve motifi uyguladığı halde hiçbiri birbirinin kopyası değildir. Bkz. Smith 2002, 86-87.

¹³⁰ Pergamon Zeus Altarı Doğü Friz Athena kabartması için bkz. Smith 2002, 178, fig.196.

erkene çekmemizi gerektirmiştir. Böylelikle eser için yaklaşık M.Ö 2.yy'ın ilk çeyreğini önermek yanlış olmayacaktır.

Athena Parthenon Tapınağı kült heykelinde ağır kumaştan yapılmış olan peplosun yan cephelerinde koltuk altından ve kuşak üzerinden sarkan kıvrımların ağırlığının yansıtılmasını Klasik Dönem'de Athena Parthenos kült heykelinde görmekteyiz¹³¹. Pedasa heykelciğinde de dikkati çeken bu detay Klasik Dönem etkisi olmalıdır.

Pedasa Athena heykelciği ile Dresden, Epidauros (Lev.XXa), Rhodos ve Klaros buluntusu (Lev.XXb) örneklerine baktığımızda, gerek vücut oranları, gerekse stilistik açıdan benzerlikler taşımaktadırlar. Rhodos Arkeoloji Müzesi'nde "32" envanter numarası ile korunan Artemis yontusu¹³² (Lev.XXIa) Hellenistik Dönem'e ait olup stil özellikleri bakımından Pedasa Athena heykelciği ile örtüşmektedir. Artemis'in peplosu göğüs altından ve iki göğüs arasından çapraz bir bant ile bağlanmıştır. Bant altında "V" biçimli katlanmalar oluşmuştur. Vücudun göğüs altından itibaren aldığı hafif burkulma da Athena heykelciğimiz ile paralel stilistik özellikler taşır. Sonuç olarak eserimiz M.Ö. 2.yy başlarına tarihlendirilmelidir.

Çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz yontulardan bir diğeri de Stratonikeia'dan Athena yontusudur. Stilistik açıdan karşılaştırma yapabileceğimiz önemli bir eser, Side Müzesi'nde "89" envanter numarası ile kayıtlı, mermer Athena yontusudur¹³³ (Lev.XXIb). Tanrıça, kalın kumaştan uzun kolposlu ve belden ince bir kuşakla sıkılmış peplos giymiştir. Yanlarda, peplos bir apoptygma meydana getirir. Üzerinde balık pulu şeklinde dizilmiş küçük yapraklarla kaplı, kenarlarında kıvrılan yılanlar ve ortasında yalnız izi kalmış Medusa başı vardır. Peplosun yukarısındaki kıvrımlar tamamen kuşağın sıkılması ile ilgilidir. Ortada derin bir "V" şeklinde kıvrımların sivri köşesi kemerin düğümü üzerine rastlar. Kuşak altındaki kıvrımlar vücudun devinimini belirtecek şekilde ortada daha

¹³¹ Boardman 2005, 142, fig. 106.

¹³² Gualandi 1976 (1979), 75, fig. 55. Ayrıca; Merker 1973, Pl. 8, fig. 16-17-18.

¹³³ İnan 1975, lev.24, no.13.

hareketli, yanlarda paralel dikey olarak devam ederler. Duruş pozisyonu, giyimi ve giysi kıvrım sistemi ile bu örneği karşılaştırebileceğimiz ilk eser Pergamon'dan ele geçen Athena Parthenosu'nun Hellenistik Dönem versiyonudur¹³⁴. Ayrıca yukarıda saydığımız tüm özellikleri ile Stratonikeia Athenası "Ince Blundell"¹³⁵ Athenası (Lev.XXIIa) tipine girer. İsmi bu tipe vermiş olan heykel ile Side örneği arasında duruş, giyim ve giysi kıvrımı bakımından benzerliği kuşkusuz çok büyüktür. Ince Blundell repliği Augustus Dönemi'ne ait olup sert ve çekingen klasizm üslubudur. Repliğin orijinali genellikle M.Ö. 5.yy'ın sonuna tarihlenmektedir¹³⁶.

Side'de bulunan Athena yontusu ve Ince Blundell örneği dikkate alındığında; Stratonikeia'dan ele geçen Athena Yontusu ile gösterdiği benzerlik kuşkusuz çok büyüktür. Dolayısıyla, Stratonikeia Athenası klasistik etkilerle yapılmış Roma Dönemi kopyasıdır. Elbisede yassı kanallar ve geniş oyukları olan kıvrımların keskin bir şekilde sıkılaştığı sert yüzeyler oluşmuştur. Aegisin süslemesi, aegiste yer alan medusa başının sonradan eklemeler olarak yapılması, drapelerin düzensiz kıvrımlı yapısı, duruş pozisyonu Side ve Ince Blundell örneği ile neredeyse paraleldir. Şehir Kapısı'ndan ele geçen Stratonikeia Athenası yapının inşası dikkate alındığında en erken M.S. 139 yılına tarihlendirilmelidir. Ancak, benzer örnekler Stratonikeia Athenası'nın daha erken olabileceğini göstermiştir. Stilistik açıdan Augustus Dönemi sert, soğuk ve çekingen klasizm¹³⁷ üslubunu çağrıştırır. Dolayısıyla eserimizde Şehir Kapısı'nda ikinci bir kullanım söz konusu olmalıdır. Böylelikle de ilk kullanımı için Augustus Dönemi'ni önermek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte yine yapının inşası göz önünde bulundurularak Hadrianus Dönemi klasizmini de dikkate almakta yarar vardır.

Konumuz içerisinde ele aldığımız üçüncü eserimiz, Euromos Antik Kenti'nde 2011 yılı çalışmalarında Menfez Açması olarak adlandırılan alanda ele geçen Athena'ya ait adak heykelciğidir. Heykelcik, sol yanında yer alan kalkanı, muhtemelen elinde tutuyor olduğu mızrağı ile duruş bakımından

¹³⁴ Kausser 2008, 143, fig. 67.

¹³⁵ İnan 1975, 49; dipnot 245.

¹³⁶ İnan 1975, 49 vd.

¹³⁷ Klasizm üslubunda dayanak gösterebileceğimiz en erken örnek Athena Parthenos heykelidir. Bkz. Boardman 2005, 142, fig. 106.

karşılaştırabileceğimiz en erken örnek Athena Parthenos kült heykelidir¹³⁸. Euromos Athenası yüzeysel işlenişi, benzer örneğinin kısıtlı oluşu ve muhtemelen yerel bir ustanın elinden çıkmış olması ile dikkat çekmektedir. Eser, oldukça deformasyona uğramıştır ve dolayısıyla detaylar seçilememektedir. Olasılıkla local bir atölyenin ürünüdür. Heykelcik üzerinde yer alan tunikte tahribattan dolayı drapeler, plastik özellikleri yansıtan kıvrımlar belirgin değildir. Tunik altında ise elbise iki bacak arasına toplanmış, kütleli bir görüntü sergilemekle birlikte dikey kıvrımlara sahiptir. Her iki bacak hattı da elbise altından gösterilmiş ve elbisenin uç bölümü ayak bileği üzerinde bir yay oluşturmuştur. Uzun vücut hatları ile kütleli bir görünüm oluşturmaktadır. Eser için tarihlendirme yapılabilecek dayanak noktası vücudun alt bölümü ile sondaj çalışmaları buluntuları olmalıdır.

Euromos Athena heykelciğinin elbisesinde tunik altında kalan bölümde iki bacağın üzerine ıslak ve ince bir tül gibi elbisenin yapışması ve kıvrımların kütleli ve dikey kanallar ile bacak arasında bir hat halinde görülmesine benzer bir örnek M.Ö. 5.yy'a tarihlenen Basel Müzesi'nde yer alan kadın heykelidir¹³⁹ (Lev.XXIIb). Ancak bu, Klasistik bir etki ile açıklanabilir. Aynı açıdan değerlendirdiğimizde yine benzer olarak Roma, Pasiteles grubu olarak adlandırılan¹⁴⁰ (Lev.XXIIIa), iki heykel tipinin birleştirilerek belirsiz bir kimlikte (Orestes ve Elektra) mitolojik çift oluşturduğu ve M.Ö. 1.yy'ın sonuna tarihlendirilen eserdir. M.Ö. 1.yy'da Romalı pazarı besleyen iki önemli kaynak vardır: Pasiteles'in Atölyesi ve neo-Attik atölyelerdir. Pasiteles Grubu olarak adlandırılan söz konusu eserin de bağlantı yapılabileceği tek sanatçı Pasiteles'tir. Çünkü, daha önce "Stefanos, Pasiteles'in öğrencisi bunu yaptı" şeklinde imzalı klasik tarzda bir sporcu heykeli mevcuttur. Çeşitlemeleri ile de bilinen bu tip, sahte mitolojik gruplarda da sıklıkla kullanıldığı için Pasiteles grubunda orijinal tasarımı sanatçının yaptığı düşünülmektedir¹⁴¹. Ayrıca Ara Pietatis Augustae'de birinci kabartma üzerinde geleneksel başlıklı başlık ve çift togası ile karşımıza çıkan kahin¹⁴² (Lev.XXIIIb) tasvirinin alt bölümünde, bacaklar arasına yığılan dikey kanallara sahip kıvrımlar ve her iki

¹³⁸ Tanrıça, burada Klasik Çağ'dan itibaren tipik simgeleri ile karşımıza çıkar.

¹³⁹ Richter 1970, 66; fig. 309,310.

¹⁴⁰ Smith 2002, 271; fig. 330.

¹⁴¹ Smith 2002, 264; Ayrıca bkz., Kleiner 1992, 30, fig.7.

¹⁴² Doğer 2009, 121; res. 77.

bacağa yapışan elbise ile Euromos heykelciği stili ile benzerdir. Ancak Kahin'in elbisesinde katlanmalar arasında ışık gölge oyunları işlenmiş ve yüzey daha plastik bir halde derin kanallı olarak verilmiştir. Ayrıca uzun vücut proporsiyonları Melos Aphroditesi'ni¹⁴³ çağrıştırmaktadır. Ancak stilistik açıdan dönemsel değerlendirme içerisinde bulunabileceğimiz bir yontu değildir. Eseri karşılaştırabileceğimiz diğer bir örnek M.S. 1. yy Roma Dönemi kandili discusunda betimlenen Athena figürüdür¹⁴⁴ (Lev.XXIVb). Kandil üzerinde yer alan figürde, Euromos Athenası'ndan farklı olarak daha dökümlü bir giysi ve daha kaslı bacak yapısı mevcuttur. Euromos'tan ele geçen örnekte ise kıyafet yumuşak ve dökümlü değil, katıdır. Bu durum dönem farklılığından kaynaklanıyor olabileceği gibi atölye ve usta farkı ile de ilişkilendirilebilir. Ancak elbisenin bacaklar arasına çizgisel olarak yığılan bölümü ile bacak üzerinde tül kadar ince kalan elbise işleniş kuşkusuz benzer özellikler taşır. Ayrıca bir elinde kalkanı ve diğerinde mızrağı ile betimlenen figür, simgesel olarak da Euromos Athenası ile paraleldir. Stilistik açıdan ilişkilendirebileceğimiz diğer bir örnek ise M.S 2.yy'a tarihlendirilen bir Roma Dönemi sikkесinin arka yüzünde yer alan Iuno (Hera) betimlemesidir¹⁴⁵ (Lev. XXIVb).

Euromos Menfez Açması çalışmalarında farklı noktalarda Roma Dönemi'ne tarihlenen üç adet gümüş; açmanın doğu yönünde ise taş döküntü arasında Roma dönemine ait bir bronz sikke ele geçmiştir. Bunun yanısıra, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait günlük kullanım kaplarının bulunması¹⁴⁶ az da olsa bize bir fikir sunmaktadır. Ancak heykelcik hakkında şu aşamada net bir tarihleme yapmamıza olanak sağlamaz. Yukarıda saydığımız örnekler ve yoğun deformasyona uğramış eserimizin yüzeysel ve kaba işleme tekniği de, eseri Roma Dönemi içerisinde milattan sonra ilk iki yüzyıl içerisine yerleştirmemize yardımcı olur.

¹⁴³ Smith 2002, 271; fig. 305.

¹⁴⁴ LIMC II: 2; 1103, 404.

¹⁴⁵ Baydur 1998, 50; lev. XIX, 169.

¹⁴⁶ Euromos Kazısı 2011 yılı raporu.

Tralleis'ten ele geçen Miğferli Kolosal Athena Başı'nda oldukça büyük ve geniş yüz çehresi vardır. Yüz hatlarının dolgunluğu yanaklarda ve tok çenede belirgindir. Çene, neredeyse tombul ve kemiksiz gibidir. Duygusuz yüz ifadesi, geniş ve açık gözleri, keskin göz kapakları ve hatlar Viyana'da tartışılan kadın başına dikkati çekmektedir¹⁴⁷ (Lev.XXVa-b).

Prof. Dr. Ramazan Özgan, yontuda, saç lülelerinin işlenişi, ince ve uzun saçların tutamlar halinde ayrılması ile Athena'nın kuvvetli (dirençli/sıkı) boyun yapısını dikkate alarak Viyana örneği ile ilişkilendirerek Flaviuslar Dönemi'ne tarihlendirmiştir¹⁴⁸. Ancak; yüzün genel yapısını baş ile beraber değerlendirdiğimizde, yüzde görülen genel ifade ve başın boyun üzerine yerleştirilişi bizi Hellenistik Dönem örneklerine götürmektedir. Büyük İskender ve sonrasındaki kralların başlarına baktığımızda benzer özellikler tespit edilmektedir. Başın boyundan hafif döndürülmesi ve gözlerin dalgın bir şekilde yukarı bakması söz konusu dönemin örneklerinde karşımıza çıkar. Saçların alın üzerinden ikiye ayrılması da Hellenistik Dönem örneklerinde sıklıkla görülmektedir. Gözaltı torbalarının verilmesi M.Ö. 1.yy karakteristiğidir. M.Ö. 3. ve 2. yy örneklerinde saçların işlenişi daha kalitelidir (saç tutamlarında birbirine geçişler doğaldır). Ancak M.Ö. 1.yy'da Anadolu'da yaşanan siyasi çekişmelerden dolayı ekonominin bozulmasına bağlı olarak sanat eserlerinde de dejenerasyon başlamıştır. M.Ö. 1. yy'da Magnesia'dan iki adet heykel bize Athena başını tarihlendirmemize yardımcı olur. Magnesia kentinde bulunan Saufeia ve Baebia'nın heykelleri L. Valerius Flaccus ailesinin agoraya onurlandırma amacıyla dikilen anıtına aittir¹⁴⁹. Flaccus'un M.Ö. 99-98 veya 62 yılında Anadolu'nun Roma egemenliğinde valilik yaptığı bilinmektedir. Bu aileye ait heykellerde annesi Baebia, karısı Saufeia, kızı Polla Valeria Hellenistik tarzda ideal başlarla gösterilmiştir (Lev.XXVIa-b) Söz konusu eserler tarihi kesin olarak bilinen orijinal eserler arasındadır. Yüz ifadesi, saçların işlenişi ve başın duruşu Tralleis Athenası ile oldukça benzerdir. Ayrıca, Geç Hellenistik Dönem kadın portrelerinin çoğunda Magnesia'daki Baebia ve Saufeia heykelleri gibi Batı Anadolu'da yaşayan Romalı kadınların yaptığı gibi saf, ideal

¹⁴⁷ Özgan 1995, taf. 20; 3-4.

¹⁴⁸ Özgan 1995, 87.

¹⁴⁹ Eule 2001, 16; taf. III, Abb 4.

dili kullanmaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda Atina Müzesi'nde yer alan ve M.Ö. 2.yy sonu veya 1.yy'a tarihlenen kadın başı Tralleis'ten ele geçen Athena başı ile paraleldir¹⁵⁰. Boyun üzerine yerleştirilen başın hafif dönüşü, gözlerin dalgın bakması, dudakların hafif aralık işlenmesi Geç Hellenistik Dönem'de Pontuslu Mithridates portrelerinde de (Lev. XXVIIa) karşımıza çıkar¹⁵¹.

Sonuç olarak yukarıda anlatılan benzer örneklerden yola çıkarak Tralleis'ten kolosal Athena başı için tarihlendirme önerimizi M.Ö. 1. yy içerisinde değerlendirmek yanlış olamayacaktır.

---

¹⁵⁰ Smith 2002, 270; fig. 327-2.

¹⁵¹ Smith 2002, 34; fig. 19; İskender ve Herakles'e ait aslan aslan başını giymiş olan Mithridates (M.Ö. 120-63), M.Ö. 100-90 civarına ait bir orijinalin kopyası.

SONUÇ

Antik Çağ'da Küçük Asya'nın güneybatısında yer alan Karia Bölgesi yontu sanatı içerisinde, Arkaik dönemden itibaren eserler üretilmiş ya da ithal edilerek yerleşimlerde kullanılmıştır. Arkaik dönem örnekleri bölgede sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Peloponnesos Savaşları sırasında Yunanistan'dan ayrılan sanatçılar Batı Anadolu'ya geldiklerinde M.Ö. 4.yy başlarından itibaren özellikle Lykia Bölgesi'nde çalışmaya başlamışlardır. Burada Nereidler Anıtı, Gölbaşı Heroonu gibi yapılarda çalışmışlar, sonrasında Karia'da Halikarnassos Mausolleum'u söz konusu Yunanlı sanatçıların eserlerindedir.

Hekatomnidler sülalesi bölgenin yeniden yapılanmasında ve etkinleşmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sebeptendir ki Karia Bölgesi'nde M.Ö. 4. yüzyıl önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir. Dönem içerisinde Karia'ya özgü stil özelliklerinden bahsedilememekle birlikte, yaygın olan stilistik özellikler vücut hatlarının belli edilmediği kalın ve ağır giysiler, ışık gölge etkileri, vücutların kütsel yapısı, Yunan ve Doğulu öğelerin sentezi olarak söylenebilir. Eserlerde Yunanistan'a paralel olarak çalışılmıştır. Hellenistik dönemde yine Kariyalı bir plastik geleneğinden söz edilememekle beraber, bölgede önemli bir merkez kabul edilen komşu Rhodos Adası'ndaki atölyelerin etkinliği önem arz eder. M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren bölgenin kuzeyindeki Tralleis kenti de, Pergamon okulunun etkisinde –o stil çerçevesinde- üretim yapmıştır. Sonuç olarak bakıldığında Karia'dan ele geçen plastik eserler üzerinde Karia üslubu olarak nitelendirilebilecek detaylara rastlanmamıştır. Ancak bu durum doğu ve batı üsluplarının sentezi olarak yorumlanabilir.

Çalışmada ele alınan dört adet eserin her biri farklı yerleşim yerlerinden ele geçmiş ve birbirinden bağımsız farklı tarihleri yansıtmaktadırlar. İlk eserimiz Pedasa Antik Kenti Athena Kutsal Alan çalışmalarında bulunan Athena heykeliçidir. Eserin benzer örnekler göz önünde bulundurularak stilistik açıdan değerlendirmeleri yapılmış ve en son Pergamon doğu frizde yer alan Athena ile benzerlikleri saptanarak M.Ö. 2.yy'ın ilk çeyreğine tarihlendirilmesi muhtemel görünmektedir.

İncelenen yapıtlar arasında yer alan Stratonikeia Athenası, Side ve Ince Blundell örneği dikkate alınarak tarihleme yoluna gidilmiş ve araştırmada farklı bir bulgu ortaya konmuştur. Athena'nın ele geçtiği Şehir Kapısı'nın M.S. 139 yılında inşa edildiği bilinmektedir. Ancak, benzer örnekler Stratonikeia Athenası'nın daha erken olabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla da yontunun Şehir Kapısı'ndan önceki bir kullanımının olabileceği önerilmiştir. Zira eser için tarihlemeye Augustus Dönemi'ne ait olabileceği öne sürülmektedir.

Euromos Athena adak heykelciğinin dönem özelliklerinin belirlenmesinde katı, şematik, cansız ve hareketsiz oluşu; deformasyon durumunun yoğunluğu, yüzeysel işleme tekniği öncelikle dikkate alınmıştır. Eserin tunik altından görünen kısmı ile tarihleme yoluna gidilmiş ve benzer örnekler ortaya konmuştur. Çünkü tahribat üst bölümde oldukça fazla olup detayların belirlenmesine olanak tanımamaktadır. Bununla birlikte eserin bulunduğu alan çalışmalarında ele geçen farklı buluntulara değinilmiş ve Euromos Athena heykelciğini Roma Dönemi içerisine yerleştirmenin yanlış olmayacağı kanısına varılmıştır.

Tralleis'ten ele geçen Athena'nın ortadan ikiye ayrılmış ve miğfer hattı boyunca kulağın bir kısmını kapatacak şekilde devam eden saçları vardır. Saçlar, miğferin yan - alt kenarlarından tutamlar halinde dökülür. Kulakların arkası yani miğfer ile arkadan omza düşen saçların arası yüzeysel, alından kulaklara kadar devam eden saçlar ise derin keski izleri ile miğferden ayrılmıştır. Portesel özellikler dikkate alındığında dolgun, tombul, kemiksiz ve duygusuz ve dalgın yüz hatları ile organik – bağımsız saç işlenişi ile benzer örnekler ışığında yapıta M.Ö. 1. yy tarihi önerilmiştir.

Böylece, tez kapsamında incelediğimiz dört adet Athena yontusu dikkate alındığında Batı Anadolu'da yaygın olmasına karşın, Karia Bölgesi'nde Athena kültü ve yontularının azlığı dikkati çekmektedir. Tanrıça Athena'nın kent kurucu ve koruyucusu olması, bölgede Arkaik Çağ'da kültürünün varlığını gösterirken, geç dönemde Karia'da yerel kültürlerin yaygınlaştığını görmekteyiz. Hellenistik Dönem'de

ise Pedasa yerleşiminde Athena kültünün olması Arkaik Dönem geleneği ile ilişkilendirilebilir.

LEVHA LİSTESİ

- Levha Ia:** Karia Bölgesi Haritası.
- Levha IIa:** Halikarnassos'tan aslan heykeli (Çakmakçı 2006, Lev. III, Res.I).
- Levha IIb:** Eski Çeşme- Bodrum Kouros Heykeli (Çakmakçı 2006, Lev. V, Res.II).
- Levha IIIa:** Kaunos'tan ele geçen kouros heykeli (Öğün – Işık et.al. 1966-2001, 28, res. 14.)
- Levha IIIb:** Marmaris Bayırköyü Mezar Steli (Çakmakçı 2006, Lev. VI, Kat.IV).
- Levha IVa:** Keramos Kouros Başı, (Çakmakçı 2006, Lev. VII, Res.I).
- Levha IVb:** Keramos Kouros Torsosu, (Çakmakçı 2006, Lev. VIII, Kat.VI).
- Levha Va:** Keramos Kouros Torsosu, (Çakmakçı 2006, Lev. IX, Res. D).
- Levha Vb:** Mylasa Kouros Torsosu, (Çakmakçı 2006, Lev. XVII, Res. III).
- Levha VIa:** Mausollos ve Artemisia heykelleri.
- Levha VIb:** Knidos Aphroditesi.
- Levha VIIa:** Athena'nın doğum sahnesi (LIMC II.2: 744,348).
- Levha VIIb:** Tanrıça Athena (LIMC II.2: 725,182).
- Levha VIIIa:** Pedasa Athena Heykelciği, cepheden.
- Levha VIIIb:** Pedasa Athena Heykelciği, arkadan.
- Levha IXa:** Pedasa Athena Heykelciği, sağ yan cepheden.
- Levha IXb:** Pedasa Athena Heykelciği, sol yan cepheden.
- Levha Xa:** Stratonikeia Athena Heykeli, üst (Özgan 1999, taf.38a).
- Levha Xb:** Stratonikeia Athena Heykeli, alt (Özgan 1999, taf.38b).
- Levha XIa:** Stratonikeia Athena Heykeli, üst.
- Levha XIb:** Stratonikeia Athena Heykeli, alt.
- Levha XIIa:** Euromos Athena Adak Heykelciği.
- Levha XIIb:** Euromos Athena Adak Heykelciği, alt.

- Levha XIIIa:** Tralleis'ten Kolosal Athena Başı, cepheden (Özgan 1995, taf.21-1).
- Levha XIIIb:** Tralleis'ten Kolosal Athena Başı, sol cepheden 4/3'lük dönüş (Özgan 1995, taf.21-2).
- Levha XIVa:** Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis Antik Kentlerinin konumunu gösteren harita.
- Levha XVa:** Pedasa Territoriumunu gösteren harita (Pedasa Kazısı arşivi)
- Levha XVb:** Athena Kutsal Alanı (Pedasa Kazısı Arşivi).
- Levha XVIa:** Pedasa Athena Tapınağı, naos ve pronaos (Pedasa Kazısı Arşivi).
- Levha XVIb:** Pedasa Athena Kutsal Alanı, Athen yazılı adak steli parçası (Pedasa Kazısı Arşivi).
- Levha XVIIa:** Tanrıça Ishtar.
- Levha XVIIb:** Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı.
(<http://pau.edu.trstratonikeiasayfa2966.aspx> (2))
- Levha XVIIIa:** Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı, çizim.
(<http://pau.edu.trstratonikeiasayfa2966.aspx>)
- Levha XVIIIb:** Euromos 2011 Yılı Menfez Açması (Euromos Kazısı Arşivi).
- Levha XIXa:** Lindos'tan ele geçen Athena yontusu – Athena Lindia (Blinkenberg, - Kinch 1960, 547, Fig. 18-19).
- Levha XIXb:** Pergamon Zeus Sunağı Doğu Friz Athena.
- Levha XXa:** Epidauros'tan Athena Yontusu.
- Levha XXb:** Klaros'tan Artemis Yontusu.
- Levha XXIa:** Rhodos'tan Artemis Yontusu (Gualandi 1976 (1979), 75, fig. 55).
- Levha XXIb:** Side'den Athena Yontusu (İnan 1975, lev.24, no.13).
- Levha XXIIa:** Ince Blundell – Athena Yontusu
(<http://www.sbmadocents.org>).
- Levha XXIIb:** Basle Museum, Kadın Heykeli (Richter 1970, 66; fig. 309,310).
- Levha XXIIIa:** Roma, Pasiteles Grubu (Smith 2002, 271; fig. 330).

- Levha XXIIIb:** Ara Pietatis Augustae (Doğer 2009, 121; res. 77).
- Levha XXIVa:** Roma Dönemi Kandili discusunda betimlenen Athena figürü (LIMC II: 2; 1103, 404).
- Levha XXIVb:** Roma Dönem Sikkesi, Ö.Y: Sabina; A.Y: Iuno (Hera) betimi (Baydur 1998, 50; lev. XIX, 169).
- Levha XXVa:** Viyana'dan Kadın Başı, cepheden (Özgan 1995, taf.20-3).
- Levha XXVb:** Viyana'dan Kadın Başı, sağ profilden (Özgan 1995, taf.20-4).
- Levha XXVIa:** Magnesia'da bulunan pudicitia duruşundaki Baebia heykeli (Eule 2001, 16; Taf. III, Abb 4).
- Levha XXVIb:** Magnesia'da bulunan pudicitia duruşundaki Saufeia heykeli (Eule 2001, 16; Taf. III, Abb 4).
- Levha XXVIIa:** Pontuslu Mithridates Portresi (Smith 2002, 34; fig. 19).

LEVHALAR

LEVHA I

a. Karia Bölgesi.

LEVHA II

a. Halikarnassos'tan aslan heykeli.

a. Bodrum, Eski eşme Mevkii Kouros Heykeli.

LEVHA III

a. Kaunos'tan ele geçen kouros heykeli.

b. Marmaris Bayırköyü Mezar Steli.

LEVHA IV

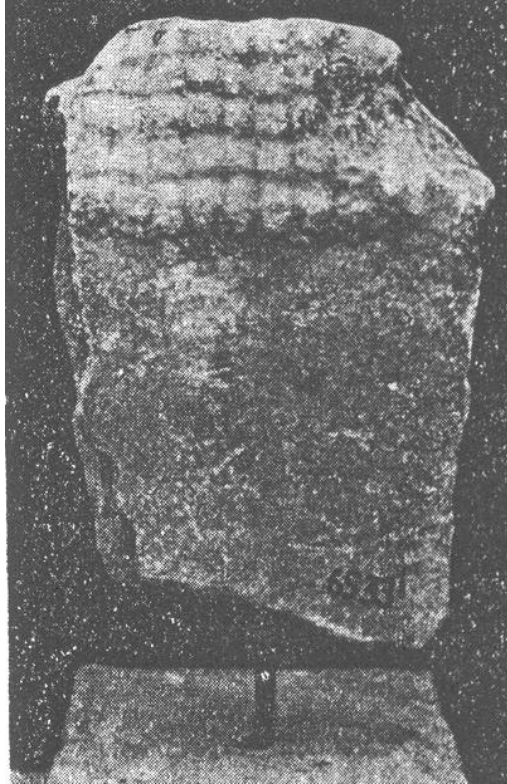
a. Keramos, kouros başı.

b. Keramos, kouros torsosu.

LEVHA V

a. Keramos Kouros Torsosu.

b. Mylasa Kouros Torsosu.

LEVHA VI

a. Mausollos ve Artemisia heykelleri.

b. Knidos Aphroditesi.

LEVHA VII

a. Athena'nın doğum sahnesi.

b. Tanrıça Athena

LEVHA VIII

a. Pedasa Athena Heykelciği, cepheden.

b. Pedasa Athena Heykelciği, arkadan.

LEVHA IX

a. Pedasa Athena Heykelciği, sağ yan cepheden.

b. Pedasa Athena Heykelciği, sol yan cepheden.

LEVHA X

a. Stratonikeia Athena Heykeli, üst bölüm.

b. Stratonikeia Athena Heykeli, alt bölüm.

LEVHA XI

a. Stratonikeia Athena Heykeli, üst bölüm.

b. Stratonikeia Athena Heykeli, alt bölüm.

LEVHA XII

a. Euromos Athena Adak Heykelciği.

b. Euromos Athena Adak Heykelciği alt bölüm.

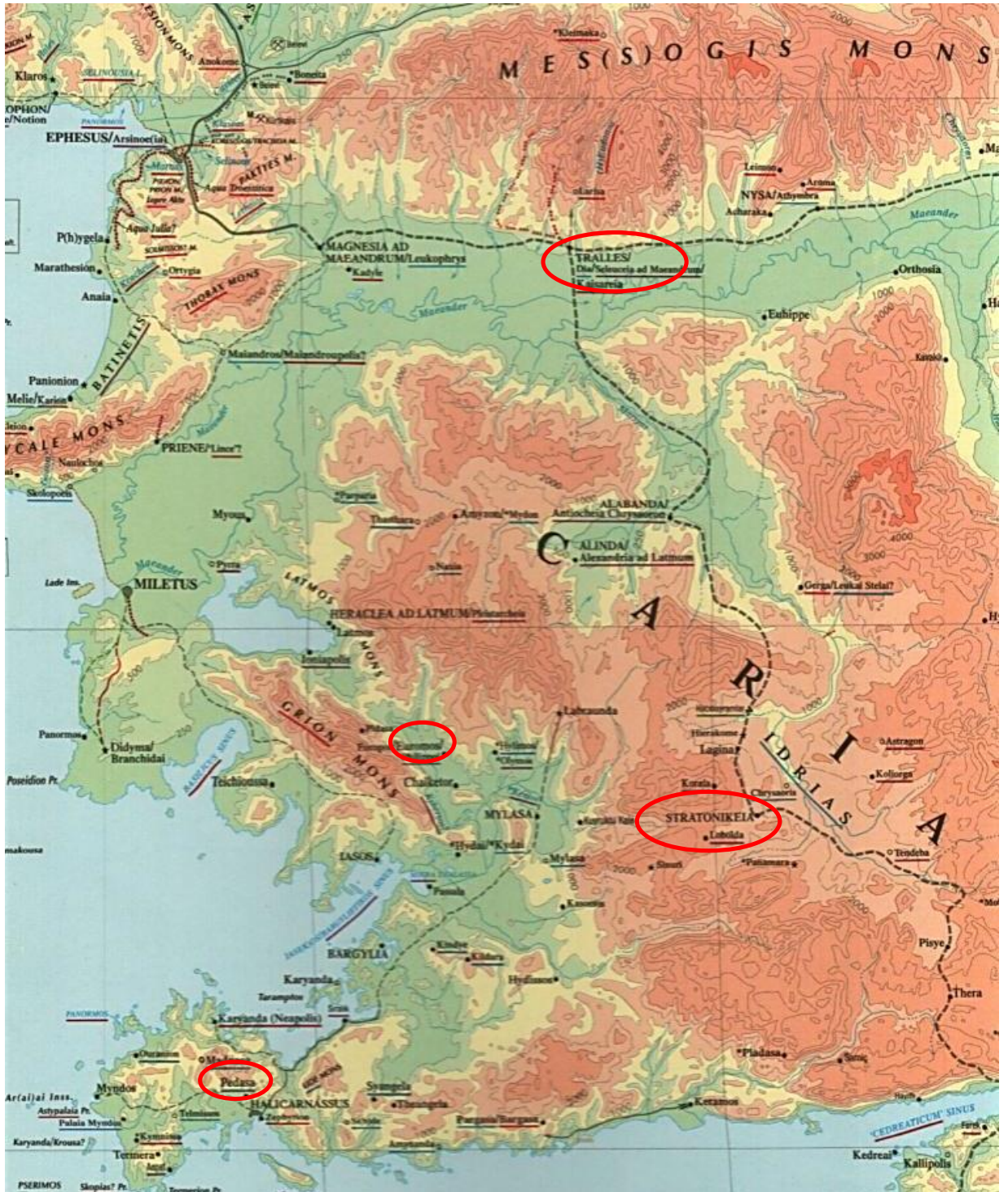
LEVHA XIII

a. Tralleis'ten Athena Başı, cepheden.

b. Tralleis'ten Athena Başı, sol cepheden 4/3 dönüş ile.

LEVHA XIV

a. Pedasa, Stratonikeia, Euromos ve Tralleis Antik Kentlerinin konumu.

LEVHA XV

a. Pedasa territoriumu.

b. Athena Kutsal alanı.

LEVHA XVI

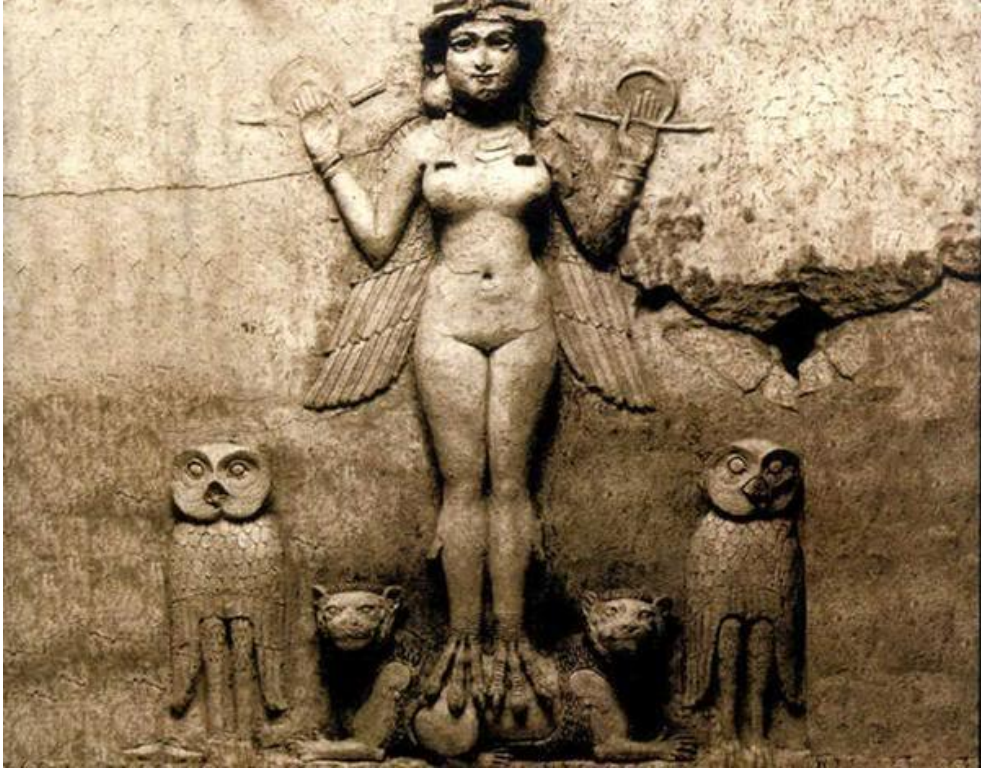

a. Pedasa Athena Tapınağı – naos ve pronaos.

b. Pedasa Athena Kutsal Alanı “Athen” yazıtlı adak steli parçası.

LEVHA XVII

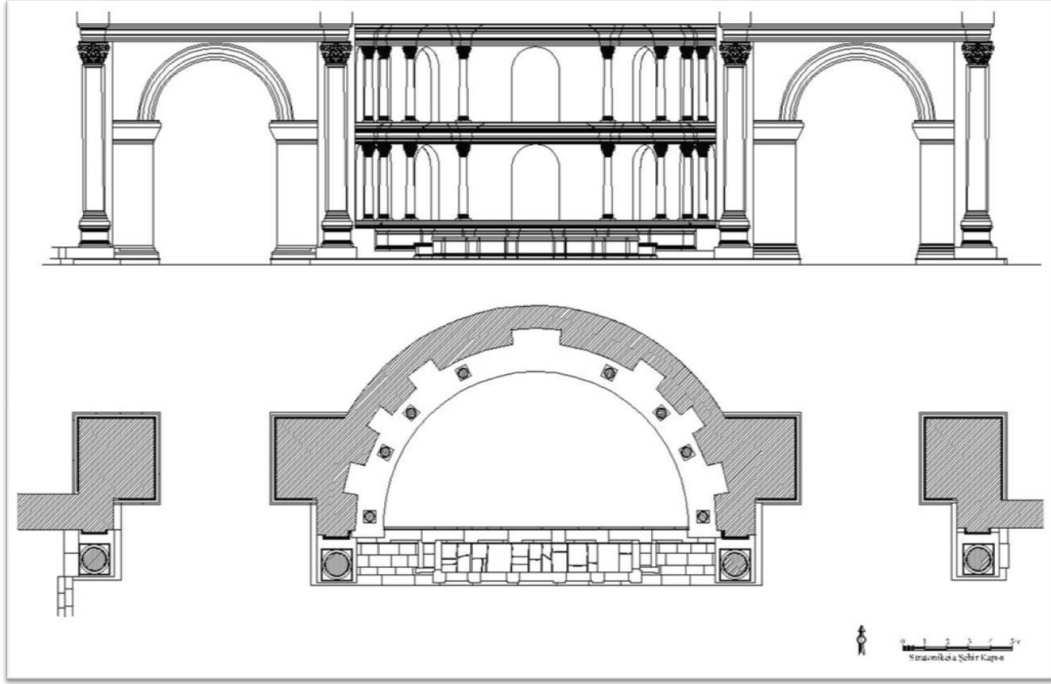

a. Ishtar.

b. Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı.

LEVHA XVIII

a. Stratonikeia Şehir Kapısı, çizim.

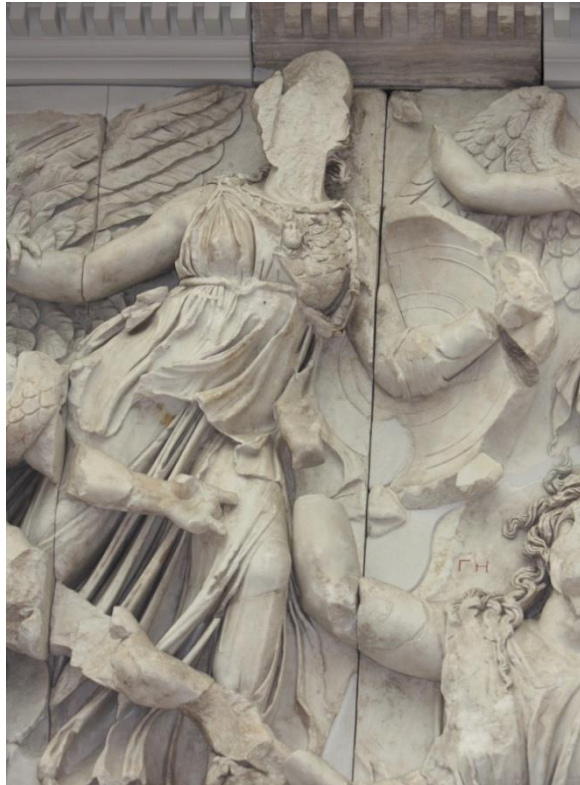

b. Euromos 2011 kazı çalışmaları "Menfez" açması.

LEVHA XIX

a. Lindos'tan ele geçen Athena yontusu, Athena Lindia.

b. Pergamon Zeus Sunağı, Athena Kabartması.

LEVHA XX

a. Epidauros'tan Athena Yontusu.

b. Klaros'tan Artemis torsosu.

LEVHA XXI

a. Rhodos'tan Artemis Yontusu.

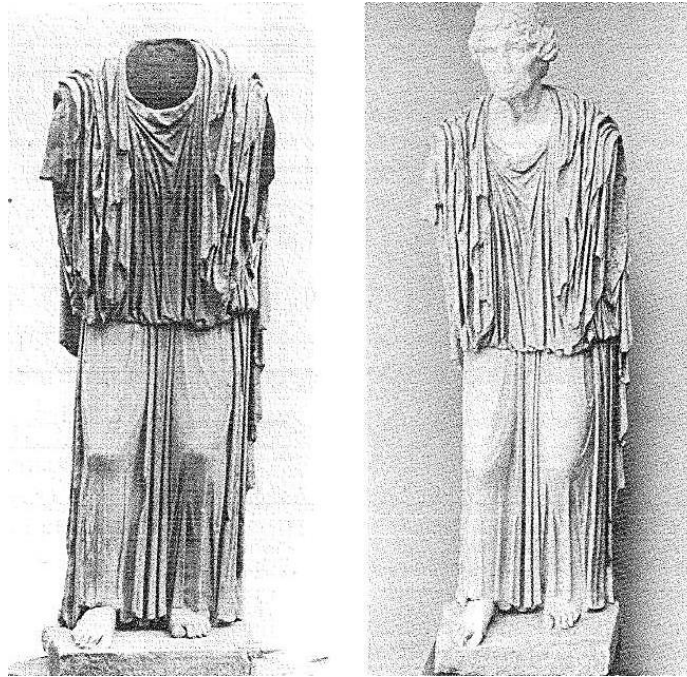

b. Side'den Athena Yontusu.

LEVHA XXII

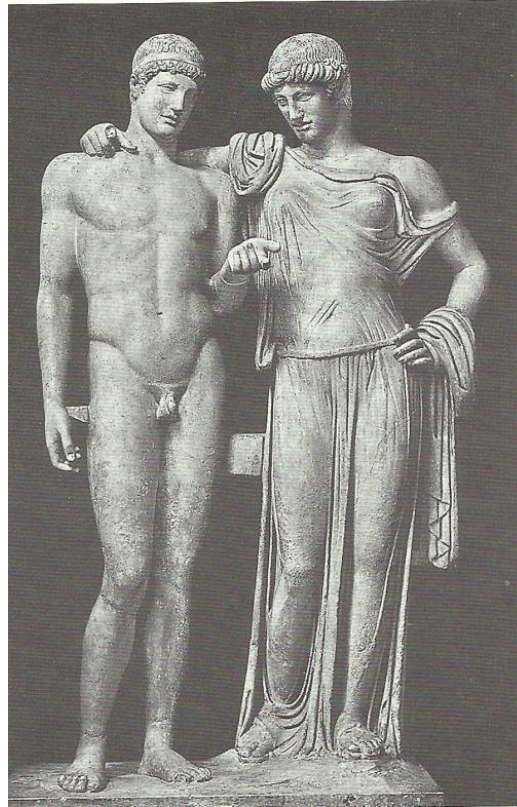

a. Ince Blundell, Athena Yontusu.

b. Basel Müzesi, Kadın Heykeli.

LEVHA XXIII

a. Roma, Pasiteles Grubu.

b. Ara Pietatis Augustae, Kahin figürü.

LEVHA XXIV

a. Roma Dönemi kandili discusunda betimlenen Athena figürü.

b. Roma Dönemi sikkesi, Ö.Y: Sabina; A.Y: Iuno (Hera) betimi.

LEVHA XXV

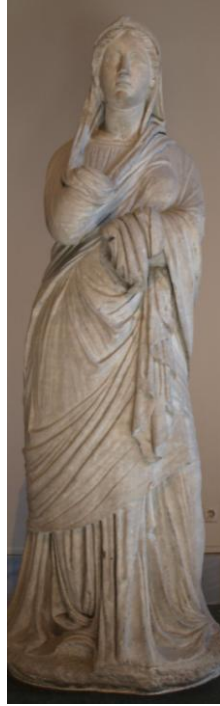
a. Viyana'dan kadın başı, cepheden.

b. Viyana'dan kadın başı, sağ profilden.

LEVHA XXVI

a. Magnesia'da bulunan pudicitia duruşundaki Baebia heykeli.

c. Magnesia'da bulunan pudicitia duruşundaki Saufeia heykeli.

LEVHA XXVII

a. Pontuslu Mithridates Portresi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Gözde ADIGÜZEL

Doğum Yeri: Antalya

Doğum Yılı: 1985

Medeni Hali: Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise Antalya Muratpaşa Lisesi.

Lisans Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü.

Yabancı Dil İngilizce.

MESLEKİ BİLGİLER

2011 /2012/...	Pedasa Kazıları. Muğla İli, Adalar, Bodrum Yarımadası (Myndos ve Halikarnassos Hariç), Damlıboğaz, Sarıçay Ovası, Pilavtepe, Kissebükü, Kedrai (Sedir Adası) ve Anakarada Leleg Yerleşmeleri Yüzey Araştırması.
2010	Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması.
2009	Laodikeia Kazıları.
2008	Laodikeia Kazıları.
2006	Laodikeia Kazıları.
2005	Laodikeia Kazıları.